

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2011

Kateřina Žáková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Identita Romů na střední škole pro Romy

(Výzkum zaměřený na romské žáky Střední odborné školy
managementu a práva)

Kateřina Žáková

Bakalářská práce
2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kateřina ŽÁKOVÁ**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Název tématu: **Identita Romů na střední škole pro Romy**
Zadávací katedra: **Katedra sociálních věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Úvod, cíl projektu, vymezení pojmů metodologie informace o škole romští žáci - původ, identita, vztahy, pohled na majoritu a minoritu, pohled minority a majority závěr použitá literatura

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Reindl Radek, Vrátná Věra: Sociální problematika romského obyvatelstva Kubešová Kateřina, Kunhart Jan: Současná romská problematika s důrazem na vzdělanost romských dětí Jůva Vladimír, Liškař Čestmír: Úvod do srovnávací pedagogiky Předka Milan: Vybrané problémy vztahu výchovy a prostředí Nečas Ctibor: Romové v České republice včera a dnes Socioklub: Romové v České republice

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Lada Viková
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2009**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2010**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

Mgr. Petr Pabian, Th.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Prohlášení autora

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem k práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odstavec 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše. Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 31.3. 2011

Kateřina Žáková

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala všem, díky kterým tato práce mohla vzniknout.

Především vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Ladě Vikové děkuji za její trpělivost, připomínky i rady. Dále děkuji Mgr. Zdeně Bočkové a Petru Kotišovi, kteří mi umožnili výzkum. Také děkuji všem respondentům za jejich čas a odpovědi. V neposlední řadě bych ráda poděkovala Vivien Lakatošové, jejíž osobní příběh mě přivedl k tomuto tématu.

Anotace:

Práce je zaměřena na identitu Romů a úlohu školství při jejím utváření. V teoretické části jsou nastíněny některé aspekty a otázky týkající se vzdělávání Romů. Dále jsou zde shrnuty faktory ovlivňující identitu (i etnicitu) romských studentů a jejich vztah s majoritou. Praktická část obsahuje poznatky z výzkumu ve dvou pobočkách Střední školy managementu a práva zaměřujícímu se na identitu studentů (15 – 23 let). Výzkum byl prováděn v letech 2010 – 2011.

Klíčová slova:

Romství, identita, etnicita, vzdělávání, škola

Annotation:

The work focuses on the identity of Roma and the part of educational system in its formation. In the theoretical part there are outlined aspects and questions concerning the education of Roma. Then the factors influencing identity (and ethnicity) Roma students and their relations with majority are summarized. The practical part contains knowledge from the research on High School of Management and Law focused on the identity of students (at age 15 – 23). The research was carried out in years 2010 – 2011.

Keywords:

Roma, identity, ethnicity, education, school

Obsah:

1	Úvod	10
2	Teoretické zakotvení základních pojmů	12
2.1	Identita	12
2.2	Etnická identita	13
2.2.1	Úskalí uchopení pojmu	13
2.2.2	Pohled skrze definice	13
3	Identita Romů	14
3.1	Za romskou identitou zpátky v čase	16
3.1.1	Vybrané historické mezníky do roku 1945	16
3.1.2	Vývoj po druhé světové válce	17
3.1.3	Situace po „sametové revoluci“	19
3.2	Složky romské identity	20
3.2.1	Jazyk a Romové	21
3.2.2	Rodina jako pilíř romské pospolitosti	23
3.2.3	Sounáležitost a solidarita	24
3.2.4	Sebenaplňující se proroctví? – vliv majority	25
4	Romská identita na pozadí vzdělávacího systému	26
4.1	Děti předškolního věku – důležitý začátek	26
4.2	Základní škola – příčiny neúspěchu romských dětí	27
4.3	Asistent pedagoga a přípravné třídy	29
4.4	Segregační tendence v českém školství	30
4.4.1	„Černá“ škola	30
4.4.2	Umístování romských žáků do speciálních škol	31
4.5	Nevzdělatelné etnikum?	32
4.6	Vybrané statistiky	34
5	Metodologie vlastního výzkumu, výzkumné otázky a hypotézy	35
6	Praktická část práce	37
6.1	Střední odborná škola managementu a práva, s.r.o.	37
6.2	Popis poboček, v nichž probíhal výzkum	39
6.2.1	Jihlavská pobočka	39
6.2.2	Brněnská pobočka	40
7	Vyhodnocení výzkumu	40
7.1	„My a oni“ z několika perspektiv	40
7.1.1	Vztahy mezi majoritními a minoritními žáky	40

7.1.2	Přístup učitelů a vedení školy	43
7.1.3	Vlastní vymezení romských studentů	45
7.2	Kam se podělo romipen?	47
7.3	Vztah žáků ke vzdělání.....	48
7.4	Aspirace žáků	49
7.5	Specifické problémy	49
7.5.1	Zameškané hodiny	49
7.5.2	Nestejný start	50
7.5.3	Finance.....	51
7.5.4	Domácí příprava, zázemí a podmínky	51
7.6	Ovlivnění prostředím, výchovou; rodiče a škola.....	52
7.7	Jazyk.....	53
8	Závěr.....	56
9	Použité zdroje	58
10	Přílohy	62

1 Úvod

*Čirla o Roma džanenas, so mol andro dživipen jekhbuter
Dříve Romové věděli, co má v životě opravdovou hodnotu¹*

„Sebeuvědomování znamená hodnocení hodnot, které člověku (či lidské kolektivitě) pomáhaly v průběhu jeho dosavadní existence k tomu, aby se s onou existencí co nejlépe vyrovnal. Aby byl šťastný, zdravý a žil v míru se svým okolím i sám se sebou.“²

V současné době je na identitu nahlíženo jako na dynamickou, proměnlivou veličinu, která je ovlivňována mnoha faktory. Identita utváří náš pohled na svět, formuje naše hodnoty.

V kontextu (nejen) České republiky je bezesporu jedním z těchto faktorů vzdělávání. Školství, vedle své vzdělávací funkce, plní funkci výchovnou, integrační, dodává žákům hodnoty, což má do velké míry vliv na identitu jednotlivců i skupin. Funkce vzdělávání i školského systému je však chápána odlišně napříč nejen rozdílnými kulturami a etniky, ale také i napříč sociálními vrstvami.

Pokud se tedy zmiňované kategorie překrývají na pozadí kulturních vzorců národa či etnika, děti jsou doma podporovány ve vzdělání a naopak škola je utvrzuje v hodnotách, ke kterým jsou vedeny rodinou, vše jim dává smysl. Děti (nejen romské), které pociťují nesoulad hodnot, často cítí nejistotu, těžko rozlišují, které hodnoty jsou důležité - to vede k problémům s vlastním sebeurčením, místem ve společnosti – často je v této problematice hovořeno o *vykořenění*.

Toto téma jsem zvolila proto, že vzdělávání Romů je, podle mě, jedním z klíčových bodů v romsko-české otázce. V dnešní době stále velice aktuální, nejen na úrovni odborného diskurzu, ale i v médiích a následně (často zkresleně, neúplně...) mezi *běžnými* lidmi. Spousta romistů sociologů, sociálních antropologů, komunitních pracovníků či neziskových organizací se snaží tuto otázku *(vy)řešit*.

Hlavním impulzem pro zvolení tohoto tématu byla má bezprostřední zkušenost s romskými dětmi z pozice učitelky (studijního centra Basic³), kdy jsem byla svědkem vnitřního boje dětí, které pociťovaly rozpor mezi *svými* hodnotami a kategorizací oproti majoritním dětem (často i učitelům), jejich snah vyrovnat se spolužákům, členění

¹ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Několik poznámek k hodnotám Romů*. In: Kolektiv autorů. *Romové v České republice*. str. 29.

² Tamtéž.

³ www.basic.cz

rasismu. Ve většině případů tyto situace vedly k následnému přetváření hodnot, což se odráželo v jejich jakémisi *novém* pohledu na svět, *novém* sebeuvědomění i sebehodnocení.

V teoretické části práce je nastíněna problematika samotného pojmu identity (resp. ethnicity). Cílem je komplexně popsat faktory utvářející romskou identitu – některé historické události, které formovaly sebepojetí Romů. Dále se zaměřuji na faktory, které romskou identitu utvářejí - především bych chtěla zachytit tento proces v kontextu vzdělávání, jak tedy (ne)ovlivňuje tuto kategorii. Také zde nastiňuji některé aspekty, které sehrály (a sehrávají) důležitou roli v otázce vzdělávání Romů.

Praktická část je zaměřena na identitu žáků Střední soukromé školy managementu a práva, která byla založena romským aktivistou, JUDr. Emilem Ščukou. Cílem výzkumu je zhodnotit, jak jsou jejich hodnoty a identita ovlivňovány školou, kde studují. Co pro tyto žáky znamená romství, do jaké míry se cítí být Romové/Neromové, jak vnímají jedinečnost své školy a co pro ně studium znamená. Podstatné je také zachytit jejich vztah s minoritou i s majoritou, což je nedílnou složkou jejich identity.

2 Teoretické zakotvení základních pojmů

Druhá polovina dvacátého století s sebou přináší významné změny na poli sociálních věd - především oproštění se od věd přírodních, tato změna ovlivňuje terminologii, ústřední témata, ale také celkový postoj ke zkoumanému – od objektivního se dostáváme k subjektivnímu, od jasně definovaných aspektů k dynamickým kategoriím.⁴

Díky tomuto náhledu na sociální vědy je důležité, jak každý autor či výzkumník dané pojmy chápe a jak s nimi pracuje. Proto je níže nastíněn vývoj i teoretické koncepty základních pojmů, stěžejní pro tuto práci, tak, jak je s nimi dále pracováno.

2.1 Identita

Jedním z pojmů, které se dostávají do popředí, je právě pojem identita (na který pak navazují otázky etnicity, nacionalismu či globalizace). To můžeme doložit například rozšířením zmiňovaného pojmu z odborných, ať už psychologických, filosofických či dalších diskurzů, do veřejných debat, kde je tento pojem skloňován ve všech pádech. Důležitost pojmu lze demonstrovat na Maslowově pyramidě lidských potřeb, kde potřeba seberealizace se nachází na samotné špici.

Identita je pro nás jakousi přirozenou složkou, kterou si začínáme jasně uvědomovat při konfrontaci s někým/něčím cizím, neznámým, v ohrožení – které může představovat právě globalizace⁵: tendence k jednotě či propojenosti, jež se projevuje často nejistotou, zmatkem, což řešíme právě obratem k hodnotám, které pro nás doposud neměly určující význam.

Pojem je definován jako „*prožívání a uvědomování si sebe samého, jedinečnosti i odlišnosti od ostatních*“.⁶

Široké pojetí pojmu často bývá pochopeno až na základě upřesňujících adjektiv – kolektivní, etnická, národní a další.⁷

Obecně můžeme říci, že identita je výsledkem vztahu mezi jedincem a společností – to jak se společnost vyvíjí, jaké v ní probíhají změny, má dopady na naši

⁴ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie*. str. 315-316.

⁵ BUBÍKOVÁ, Šárka. Předmluva. In BUBÍKOVÁ, Šárka; ZDERADIČKOVÁ, Olga; KAYLOR, Michael M. *Problematika identity = The Issue of identity: identita a globalizace : sborník příspěvků*.

⁶ HARTL, Pavel. *Psychologický slovník*. str. 221.

⁷ UHEREK, Zdeněk. Poznámky k tématu identity a jejího vytváření u Romů v České republice. *Romano džaniben*.

sebeidentifikaci.⁸ Otázky spojené s identitou jsou vždy patrnější u jedinců či skupin, u nichž byl proces vytváření identity ovlivněn či znesnadněn.⁹

2.2 Etnická identita

2.2.1 Úskalí uchopení pojmu

Jedním z prvních, kdo se zabýval již výše zmiňovanou dynamičností, byl Frederik Barth¹⁰, který uvádí, že není jednoznačně definovatelný vztah mezi etnickými skupinami a kulturou. Znaky, na základě kterých vymezujeme etnické skupiny, nejsou výčtem všech „objektivních“ rozdílů, ale pouze ty, které samotní aktéři za významné považují. Některé kulturní prvky jsou tedy aktéry považovány za důležité v otázce etnické příslušnosti a jiné, ač na první pohled markantní, jsou bagatelizovány a popírány¹¹. Paradoxně se etnická identita dostává více ke slovu tam, kde jsou rozdíly mezi skupinami často nepatrné.¹² Zřídka jsou však neutrální.¹³ Značný zájem o etnicitu a revitalizační snahy jednotlivých etnických skupin mohou být odpovědí na dnešní snahy o unifikovaný a globalizující se svět.¹⁴

Pokud tedy budeme na etnicitu nahlížet jako na kategorii, která je v neustálém pohybu, vývoji a naráží na mantinely subjektivního chápání jednotlivce i skupin, uvědomíme si problematičnost tohoto pojmu. To lze demonstrovat na úvodu knihy Marcuse Bankse *Ethnicity: Anthropological constructions*, kde cituje jedenáct definic etnicity různých autorů, na čemž Banks dokládá možnost rozdílného chápání pojmu. To ovšem neznamená, že by to byla kategorie irelevantní či přehlížená – jednou z možností, jak ji uchopit, je tzv. ideový (tedy „pomyslný“ či lépe „myšlený“ – nikoli však „vymyšlený“!) konstrukt.¹⁵

2.2.2 Pohled skrze definice

Jedním ze základních kritérií je dichotomie „My a Oni“.¹⁶ Pokud se tedy nějaká skupina vymezuje, logicky je nutná existence opozice, vůči které toto vymezení

⁸ BERGER, Peter; LUCKMAN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*.

⁹ BUBÍKOVÁ, Šárka. Předmluva. In BUBÍKOVÁ, Šárka; ZDERADIČKOVÁ, Olga; KAYLOR, Michael M. *Problematika identity = The Issue of identity: identita a globalizace: sborník příspěvků*.

¹⁰ ERIKSEN, Thomas Hylland. Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě. str. 66-67.

¹¹ BARTH, Frederik. Ethnic groups and boundaries: Introduction. str. 11-12.

¹² ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie*. str. 317.

¹³ GIDDENS, Anthony. Sociologie. str. 229

¹⁴ ŠATAVA, Leoš. Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace. str.16.

¹⁵ Tentýž zdroj, str. 29

¹⁶ Např.: BAUMAN, Zygmunt. *Myslet sociologicky : netradiční uvedení do sociologie*. str. 41.

probíhá, toto plní jakousi identifikační funkci (*My jsme „my“, čili nemůžeme být současně sami pro sebe „oni“*).¹⁷

Jednu z definic komplexnějšího charakteru uvádí například Velký sociologický slovník:

*Etnicita je vzájemně provázaný systém kulturních (materiálních a duchovních), rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu působících v interakci a formulujících etnické vědomí člověka a jeho etnickou identitu.*¹⁸

Zde je však důležité si uvědomit, že výše jmenované kategorie se mohou překrývat (například jedna etnická skupina může mluvit více jazyky, či jeden jazyk sdílí několik skupin) nebo mohou zcela chybět (například obývání společného území, př. Romové).

*...Prvkem etnicity se stává pouze to, co člověka odlišuje od ne-lidské reality, ale zároveň cokoli z toho, co od ní člověka odlišuje. Proto výčet etnicity nemůže být nikdy kompletní*¹⁹. Tato, ač dvě dekády stará definice, nás vrací opět k relevanci jednotlivých aspektů v daném kontextu.

3 Identita Romů

Sčítání lidu v roce 1991 a 2001 se stalo výchozím bodem bezpočtu publikací zabývajících se touto otázkou.²⁰

*„K romské národnosti se na základě vlastního vyjádření při sčítání lidu 2001 přihlásilo necelých 12 tisíc osob ... Ve srovnání s rokem 1991 je to počet téměř trojnásobně nižší. Uvedený údaj je odbornou veřejností považován za podhodnocený, sčítání lidu však považuje svobodnou deklaraci občana v této otázce za jednoznačnou...“*²¹

Reálný počet Romů v České republice čítá podle odhadů 250 – 300 tisíc²², kteří jsou na základě antropologických rysů, tedy těch viditelných, či znaků etnické příslušnosti – specifického způsobu života, kultury a jazyka, považováni nebo sebe sami

¹⁷ HUBINGER, Václav, et al. Základní pojmy etnické teorie. *Český lid*. 1991, 4, s. 237-257. str. 241.

¹⁸ PETRUSEK Milan. *Velký sociologický slovník*, I., str. 275.

¹⁹ HUBINGER, Václav, et al. Základní pojmy etnické teorie. *Český lid*. 1991, 4, s. 237-257. str. 241.

²⁰ Např.: KLÍČOVÁ, Kateřina. Sčítání lidu: romští Češi nebo čeští Romové. In MARADA, Radim. *Etnická různost a občanská jednota*. str. 221., ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Str. 85.

²¹ KLÍČOVÁ, Kateřina. Sčítání lidu: romští Češi nebo čeští Romové. In MARADA, Radim. *Etnická různost a občanská jednota*. str. 221-222.

²² NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v České společnosti*, str. 12.

považují za příslušníky romského etnika.²³ V rámci „definování“ toho, kdo Rom je a kdo není, narazíme na zpochybnění, zda je správné někoho takto zařazovat – a podle jakých kritérií. Davidová píše, že je důležité považovat za Romy i ty, kteří se ke svému etniku nehlásí. Zdůrazňuje však nutnost respektovat jejich rozhodnutí.²⁴

Pokud se nyní zdržíme této polemiky a budeme pracovat s čísly výše, nabízí se nám otázka – proč se k romské národnosti přihlásila pouze tak malá část populace? Odpovědí se nabízí hned několik – snahy o vylepšení svého společenského postavení, obavy před diskriminací,²⁵ „zneviditelnění se“ či proto, že se jako Romové necítí či nechťejí být jako Romové označováni.²⁶ Dalším možným východiskem je znemožnění „třetí cesty“ – formuláře „nutí“ všechny aktéry sčítání vybrat si pouze jednu možnost – „buď – anebo“, které nepočítá s potomky smíšených manželství či lidí s kolísavou identitou. Nejasné chápání rozdílu mezi „národností“ a „státní příslušností“ mohl sehrát svoji roli - „opsal jsem to z občanky“...²⁷

Nevýhodou Romů (oproti některým jiným menšinám žijícím na území České republiky) je klasifikování majoritou především na základě vnějšího vzhledu, nikoli deklarace národnosti. Tato „škatulkování“ či stigmatizace často vede k rozporu mezi vlastním sebehodnocením a klasifikací majority – proto můžeme říci, že jejich identita je do značné míry vynucená - a tímto rozporem ovlivněná. Dalším aspektem je situačnost identity – záleží na každém kontextu situace, zda převládá zdůrazňování romství či národní identity většinového obyvatelstva.²⁸

Důležité je ptát se, zda otázku Romské identity lze klást ve vztahu k etnické menšině jako celku, nebo hledat odpovědi u jednotlivých skupin odděleně²⁹? Tato otázka, stejně tak jako vnitřní diference romského etnika, je vodou na mlýn některým zastáncům názoru, že romské etnikum (respektive národ) není relevantní kategorií. „*Romský národ je konstrukt vytvořený tzv. etnokraty a etnosofy, kteří při jeho prosazování získávají symbolický a nejen symbolický kapitál*“³⁰

²³DAVIDOVÁ, Eva. Romové a česká společnost : hledání domova, porozumění a vzájemného soužití. str. 10.

²⁴ Tentyž zdroj, str. 9.

²⁵ HOLOMEK, Karel. Romská menšina v České republice. In GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě*.

²⁶ ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. str. 84.

²⁷ KLÍČOVÁ, Kateřina. Sčítání lidu: romští Češi nebo čeští Romové. In MARADA, Radim. *Etnická různost a občanská jednota*. str. 221-253.

²⁸ UHEREK, Zdeněk. Poznámky k tématu identity a jejího vytváření u Romů v České republice. *Romano džaniben*.

²⁹ FRIŠTENSKÁ, Hana, HAIŠMANN, Tomáš, VÍSEK, Petr. *Informace o stavu romské menšiny v České republice: Identita Romů, její stav a perspektivy*. In: Kolektiv autorů. *Romové v České republice*. str. 476.

³⁰ HIRT, Tomáš. *Romská etnická komunita jako politický projekt: kritická reflexe*. In: JAKOUBEK, Marek, HIRT, Tomáš. *Romové: kulturologické etudy (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. citace přejata z ELŠÍK, Viktor. *Romové, etnicita a radikální konstruktivismus*.

Jistá skupina antropologů nabádá většinovou společnost i instituce – přestaňte podporovat utváření umělé etnické kultury českých Romů. Místo toho potírejte kulturu chudoby, která kvete v zónách sociálního vyloučení. Etnický problém by tedy podle nich měl být klasifikován jako problém sociální a multikulturalismus by měl být nahrazen sociálními pracemi. Tyto snahy či koncepty jsou však opět jednostranné a v podstatě potírají realitu – jděte do romského ghetta a tvrděte jeho obyvatelům, že vlastně ani Romové nejsou...³¹

Ať už se každý rozhodne pro jakou variantu chce, faktem zůstává, že Romové jsou majoritou vnímáni jako (často nesprávně homogenní) etnikum, jako menšina se cítí a v rozhodující míře a perspektivě všech tradičních vymezení se také jako etnická menšina chovají.³² To je, v subjektivní kategorii identity, určující.

Jaké jsou tedy určující prvky romské identity?

3.1 Za romskou identitou zpátky v čase

Než se budeme zabývat složkami romské identity tak, jak je vidíme z pozice současnosti, zaměříme se nejdříve na stěžejní momenty v historii, z kterých mnohé současné aspekty vyplývají nebo jsou jimi ovlivňovány. Myslím si, že je důležité je zhodnotit, alespoň v rozsahu následujícího nástinu, aby byl patrný význam, který může mít pro „kolektivní vědomí“ Romů, které se předává z generace na generaci.³³

3.1.1 Vybrané historické mezníky do roku 1945

Přívětivé přijetí Romů, kteří přišli na naše území, vystřídalo pronásledování a utiskování, které spadá již do konce 15. století. Perzekuce, tresty a nařízení proti Romům trvaly do počátků vlády Marie Terezie. V této době proběhly první snahy o násilnou asimilaci Romů – děti měly být násilně odebírány a převychovávány a kočovnictví měly vystřídat romské kolonie, z Romů se měli stát běžní rolníci. Zažité názvy etnika i typických příjmení byly nahrazovány neutrálními výrazy či majoritními jmény.³⁴

³¹ BARŠA, Pavel. Konec Romů v Česku? : Kacířské eseje plzeňských antropologů. [cit. 2011-03-10]. Dostupné z WWW: <http://www.varianty.cz/download/pdf/texts_8.pdf>.

³² GABAL, Ivan. Etnické klima české společnosti. In GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě*. str. 84.

³³ ŠIMÍKOVÁ, Ivana. Romové jako sociálně vyloučená skupina. In NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. str. 56.

³⁴ HOLOMEK, Karel. Romská menšina v České republice. In GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě*. str. 154.

V 19. století se začali Romové usazovat, což s sebou neslo nevoli ze strany samospráv obcí a především jejich obyvatel, pod jejichž tlakem vznikaly osady v „bezpečné“ vzdálenosti za obcemi.³⁵ Proto se hodnotová orientace i kultura vyvíjely izolovaně, vše navíc bylo posilováno oboustrannými předsudky.³⁶

V roce 1927 byl přijat „zákon o potulných cikánech“ (který měl dalekosáhlé následky do dalších několika dekad), na jehož základě se museli Romové identifikovat *cikánskými legitimacemi* – kdo dostal tuto legitimaci namísto občanské, záleželo však na vůli úředníků. Ač byly legitimace původně pro kočovné Romy, často je dostávali i Romové usedlí. Na základě této evidence bylo následně „snadné“ Romy koncentrovat v „cikánských táborech“. „Zpřehlednění“ situace napomohlo i vyhlášení o trvalém usídlení osob (1939).

„*Cikáni a osoby žijící po cikánsku*“ byli v rámci nařízení o preventivním potírání zločinu z roku 1942 stíháni, pokud byli přistiženi mimo úředně přikázané místo. Ve stejném roce započaly také deportace do koncentračních táborů. Pokud se jednalo o děti ze smíšených manželství, určující u nich byly antropologické znaky – především barva očí, vlasů a pleti.

Mezi oběťmi druhé světové války bylo odhadem půl milionu Romů – z toho dvacet tisíc Romů v komplexu osvětimských koncentračních táborů. Na území Čech a Moravy bylo romské etnikum jako celek zlikvidováno.³⁷

3.1.2 Vývoj po druhé světové válce

Bezprostředně po druhé světové válce začaly migrace Romů ze Slovenska na území České republiky – zpočátku do průmyslových center, později všude tam, kde byl nedostatek nekvalifikované pracovní síly.³⁸ Slovenští Romové se lišili od původních českých Romů - zvyky, způsob odívání a životní styl, který s sebou přinesli z izolovaných romských osad, byly trnem v oku majoritě. Tento střet odlišných sociokulturních prostředí byl důvodem konfliktů.³⁹ Přesto byl rok 1945 důležitým mezníkem charakteru jejich života a kultury – jejich identita se přetransformovala, Romové hledali místo v české společnosti, svůj vztah k romství i diferenciaci subskupin. Postupně se měnící hodnotový rámec v poválečném období je tedy

³⁵ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. str. 40.

³⁶ DAVIDOVÁ, Eva. *Romové a česká společnost: hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*

³⁷ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. str. 42-48.

³⁸ HAIŠMAN, Tomáš. Romové v Československu v letech 1945-1967. In *Romové v České republice*.

³⁹ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. str. 50.

zásadní.⁴⁰ Reakcí na stále zvyšující počet Romů byla „nutnost“ řešení tzv. „cikánské otázky“ – kdy byly nařízeny další evidence, zákazy vstupů do některých měst a nebyla respektována ani uznávána práva romského etnika. Romové byli chápáni jako „sociálně zaostalé obyvatelstvo cikánského původu“, pro označení se také používalo „cikáni“ – tedy s malým „c“. Opět byla vyžadována násilná asimilace a přijetí majoritního kulturního modelu.⁴¹

S nástupem komunismu svitla naděje, i když doprovázená nedůvěrou. Nový režim se oháněl výroky o „zrovnoprávnění“, „třídně správným postojům nediskriminujících Romy“, „společném životě a soužití“⁴², což v následujících dekadách vedlo ke státem řízeným asimilačním tendencím / vedly státem řízené asimilační tendence, které měly smazat rozdíly mezi majoritou a minoritou a potlačit všechna kulturní specifika romských občanů. Na Romy byl vyvíjen takový tlak, že vlastní hodnoty byly opouštěny, rodiče přestávali mluvit na své děti romsky a ocitali se v jakémisi kulturním vakuu, které postupně naplňovali znaky přejímanými od majority – především ty zjevné a značně přetransformované. Součástí „rudého“ řešení cikánské otázky byl soupis „kočovných a polokočovných osob“ – což mělo těmto osobám zajistit práci, jako alternativu dosavadního života i ubytování. Většinou se však jednalo o pouhé zapsání, které znemožnilo osobám pohyb. Před rokem 1989 prakticky nebyli Romové uznáni jako svébytná etnická skupina. Určující pro jejich klasifikaci bylo sociální postavení, které bylo značně determinující a jehož následky jsou patrné i v současnosti.⁴³

Jak vyplývá z těchto historických událostí, vždy bylo určující vymezení ze strany majority. Vlastní sebeidentifikace nehrála pražádnou roli. Ještě jednou se vraťme k úvodní otázce sčítání lidu – v kontextu těchto informací můžeme vidět paralelu mezi zmiňovanými soupisy, legitimacemi a sčítáním lidu – zde je vidět, že z jednoho z faktorů „zamlčení“ romství mohl být strach a nedůvěra v podobné akce, kterých, jak již bylo nastíněno, je v historickém kontextu několik a jejich důsledky jsou dalekosáhlé. „*Tragické historické události ze sčítání obyvatel a z vedení registrů a evidencí mají zřejmě více na paměti než vláda.*“⁴⁴ Klíčovým faktorem při utváření identity Romů bylo

⁴⁰ DAVIDOVÁ, Eva. *Romové a česká společnost: hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. Str. 13.

⁴¹ Tentýž zdroj

⁴² HAIŠMAN, Tomáš. Romové v Československu v letech 1945-1967. In kolektiv autorů. *Romové v České republice*. str. 150.

⁴³ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. str. 52-54.

⁴⁴ KLÍČOVÁ, Kateřina. Sčítání lidu: romští Češi nebo čeští Romové. In MARADA, Radim. *Etnická různost a občanská jednota*. str. 237.

dosazení rovnítko mezi výrazy „R(r)omové“/“C(c)ikáni“ a „sociálně vyloučená skupina“ – tato koncepce stále přetrvává.⁴⁵

3.1.3 Situace po „sametové revoluci“

Po roce 1989 Romové deklarovali své etnoemancipační snahy. Angažovali se v politice (zakládali vlastní strany či byli voleni jako poslanci). Vznikala také sdružení na podporu romské kultury, začala se vydávat různá periodika a vysílat rozhlasové pořady. Vzniklo Muzeum romské kultury v Brně, které je centrem dění do dnešní doby⁴⁶. Tyto aktivity se odehrávají mimo povědomí a zájem majoritní společnosti, stejně jako snahy odborníků, především romistů, usilujících o popularizaci romské kultury.⁴⁷

Uvolněná politická situace s sebou přinesla nové ideologie. Dřívější ideologie byly masově odmítány – vystřídalo je dovolávání se tradice vlastenectví, které mnohdy přerůstalo v nacionalismus, až šovinismus. Ruku v ruce s touto situací se začaly ozývat hlasy upozorňující na komunisty konzervovanou romskou otázku.⁴⁸ Napjaté vztahy mezi Romy a majoritou vyústily v rasově motivované útoky skinheads. Stát se rozhodl tuto situaci řešit, a to prostřednictvím ministerstva sociálních věcí, kam spadala oblast speciální sociální starostlivost o romské obyvatelstvo – také ve spolupráci s politickým sdružením ROI (Romské občanské iniciativy). Tyto i následující snahy o řešení *romské* otázky vzbuzovaly nevoli většinového obyvatelstva – často byly vnímány jako první projevy pozitivní diskriminace. „*Za komančů jim nikdo nic nedal, to začalo až po revoluci. A voni toho začli pěkně využívat. Normální lidi byli státu ukradený, ale Cikáni si to vynutili(...) To si chodili pro ty svoje dávky za děti a tak.*“⁴⁹ Jedním z důvodů, proč se tato otázka dostávala do popředí, je „vznik“ nezaměstnanosti, na rozdíl od uměle udržované zaměstnanosti v minulém režimu. Ještě bych ráda uvedla jednu skutečnost, která se pojí s tímto obdobím – rozdělení České a Slovenské republiky. Kvůli přijetí zákona o občanství z roku 1993 přišlo velké procento Romů na území České republiky o občanství, tedy i o práva s ním spojená.⁵⁰

⁴⁵ ŠIMÍKOVÁ, Ivana. Romové jako sociálně vyloučená skupina. In NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. s. 223. str. 62-63.

⁴⁶ <http://www.rommuz.cz/>

⁴⁷ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. str. 55-57.

⁴⁸ CHARVÁT, Jan. Přehled projevů nenávislného chování a skupin, pro něž je toto jednání typické. In HRUBÝ, Miloš; ČERNÝ, Jan. *(Ne)zvaní hosté : sborník textů pro města a obce, které se zamýšlejí nad možností aktivně bránit shromážděním z nenávisli*. Praha: Člověk v tísni, 2009. s. 96. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7963/Ne_zvani_hoste_web.pdf>.

⁴⁹ Z terénního výzkumu, rozhovor s panem P.(52)

⁵⁰ PAVEL, Pečínka. Jak se rozdělení Československa podepsalo na životě Romů?. *Britské listy* [online]. 2009, [cit. 2011-03-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.blisty.cz/art/50180.html>>.

Janko Horváth-Dóme (Aktivista, básník, Janov)

„Rozdělení Československa dle mého názoru poznamenalo většinu z nás. Máme své příbuzné na Slovensku, to pro mnohé Romy bylo a dosud je druhým domovem. Rozdělení federace pak přineslo komplikace s občanstvím. Přijetím zákona o českém občanství se přes noc mnoho Romů stalo cizinci v zemi, kde se narodili. I já a moje děti jsme museli žádat o české občanství, byť jsme se narodili na Moravě. Byla to absurdní situace, úřednice mně pak předávala osvědčení o občanství ČR s poznámkou „vítejte doma“. Zánik společného státu Romům nic nepřinesl, ba naopak.“⁵¹

V každé době, a i při politických změnách, tedy byli Romové nuceni řešit existenční otázky a životní situace. To se odráží v sebepojetí Romů v současnosti a stejně tak ovlivňuje vztahy mezi nimi a majoritou, které jsou z obou stran plné předsudků – dochází tak k začarovanému kruhu, kdy obě strany viní ze stávající situace tu druhou.

3.2 Složky romské identity

V předchozí kapitole bylo nastíněno, jak se odkaz minulosti odráží na současné situaci. Nyní se podíváme na další specifika a složky romské identity. Na toto téma bylo napsáno mnoho publikací⁵² a je stále aktuální – z něj vycházejí další otázky, především začleňování Romů do společnosti.⁵³ V praktické části budou tyto složky rozebrány v kontextu žáků střední školy managementu a práva, kde probíhal výzkum k práci. Říčan rozděluje složky romské identity na pozitivní a negativní. Do pozitivních patří jazyk, romská národní povaha, vědomí sounáležitosti, historických kořenů a romská duchovnost. Mezi negativními jsou prvky identity ukřivděných, izolace a konfrontace. O antropologických znacích Říčan mluví, jako o ve své podstatě neutrálních, které se až následně dostávají určitého kulturního kontextu.⁵⁴

⁵¹ PAVEL, Pečínka. Jak se rozdělení Československa podepsalo na životě Romů?. *Britské listy* [online]. 2009, [cit. 2011-03-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.blisty.cz/art/50180.html>>.

⁵² Např.: UHEREK, Zdeněk; NOVÁK, Karel. Etnická identita Romů. In VAŠEČKA, Michal. Čačipen pal o Roma; ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak*; ŠÍŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migrantí v České republice*.

⁵³ DAVIDOVÁ, Eva. *Romové a česká společnost : hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. str. 9.

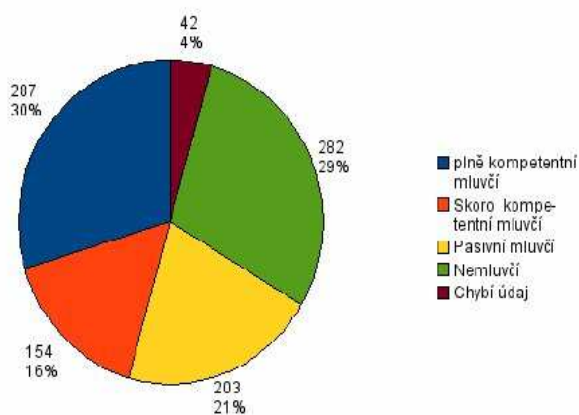
⁵⁴ ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. str. 83-98

3.2.1 Jazyk a Romové

Za hlavní znak etnicity bývá obvykle označován jazyk, který je také považován za kulturní kapitál.⁵⁵ Dává mluvčím pocit sounáležitosti a společného pohledu na svět, dokresluje dichotomii „my a oni“.⁵⁶

Jak je to s romštinou na našem území? Můžeme se setkat se dvěma protichůdnými názory – jedna skupina říká, že romština bude stále živý jazyk – dokud budou žít Romové, druhá naopak tvrdí, že do padesáti let romština zanikne. V současnosti napomáhá zachování romštiny několik faktorů – z převážně orální formy jazyka se dostává na papír.⁵⁷ Dalším faktorem je pomoc ze strany legislativy: 1. března 2007 v České republice vstoupila v platnost „Evropská charta regionálních a menšinových jazyků“, která se zaměřuje na ochranu a podporu menšinových jazyků. Tato charta také zahrnuje návrh na zlepšení postavení mluvčích daného jazyka.⁵⁸ Prvním a důležitým krokem pro další vývoj je znalost situace romštiny na našem území. Pro potřeby výše zmíněné charty byl proveden výzkum (2007), který si kladl za cíl zmapovat současnou situaci romštiny – jazykových kompetencí a postojů mluvčích.⁵⁹ Výzkum byl proveden na vybraných padesáti devíti institucích (školy, dětské kluby) a zúčastnilo se ho 968 romských respondentů. V následujícím grafu můžeme zhodnotit výsledek.

Graf č. 9: Výsledky hodnocení kompetence

⁵⁵ ŠATAVA, Leoš. Jazyk a identita etnických menšin : možnosti zachování a revitalizace. str. 37.

⁵⁶ Tentýž zdroj, str. 63.

⁵⁷ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena., *Romština naznačuje původ Romů*. In: Kol. autorů. *Romové: tradice a současnost*. 1999 str. 12

⁵⁸ ČADA, Karel. SOCIOLOGICKÝ VÝZKUM ZAMĚŘENÝ NA ANALÝZU PODOBY A PŘÍČIN SEGREGACE DĚTÍ, ŽÁKYŇ, ŽÁKŮ A MLADÝCH LIDÍ ZE SOCIOKULTURNĚ ZNEVÝHODŇUJÍCÍHO PROSTŘEDÍ. In [online]. Praha, 2009 [cit. 2011-02-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.gac.cz/cz/nase-prace/zakazky-2005-2009/>>.

⁵⁹ tentýž zdroj

Vidíme, že 30% romských dětí je plně kompetentní k používání romského jazyka, dalších 16% se k nim blíží a 21% romštinu ovládá pasivně. To může být pro revitalizační snahy relevantní základ. V potaz také musíme brát rozdělení dialektů romštiny - slovenský, maďarský, olšský, jazyk Sintů a český. Nejrozšířenější je slovenský dialekt, kterým hovoří téměř 80% Romů.⁶⁰

Každá minorita, která si udrží svůj jazyk, je také nucena komunikovat v jazyce majoritním – dávno jsou překonané teorie o tom, že bilingvismus je „špatný“ a brzdí děti v přemýšlení či vyjadřování. Naopak – bilingvní jedinci mají přístup k většímu množství informací a chápou lépe některé sémiotické obraty. Bilingvismus může trvat po staletí, pokud minorita odolá tlaku majoritního jazyka – důležitým faktorem je si uvědomit, že vlastní jazyk je rovnocenný k majoritnímu.⁶¹ Toto je v některých rodinách potlačováno – rodiče ve snaze pomoci svým dětem, především v oblasti vzdělávání, na ně mluví pouze česky. Často je nahlíženo na romštinu skrze prsty - majoritě chybí základní znalosti o romském jazyce a často je brána jako něco podřadného, jazyk bez gramatiky, slovní zásoby a dalších náležitostí.⁶²

Romové často mluví češtinou, která byla „přeložena“ z romštiny – používají špatné vazby, nízkou slovní zásobu. To může odrážet jejich sociální postavení a absenci vzdělání u komunity (můžeme použít přirovnání k Bersteinovým jazykovým kódům, kdy nižší kód není tolik abstraktní, předpokládá stejnou zkušenost skupiny a slouží jako „důvěrně známý svět“.⁶³ Romština je ovlivňována češtinou – „moderní“ slova, která vznikala v pozdější době, která ve své pravlasti neznali a ani nemohli znát,⁶⁴ jsou přejímána z češtiny. Proto mnohdy romština na majoritní společnost působí jako pouhý žargon. „*Na poště byli Cikáni a mluvili po jejich, ale pořád do toho opakovali „občanka, občanka“...*“⁶⁵ Tento proces není nic neobvyklého v kontextu většiny střetů majoritních a minoritních jazyků – jazyková interference je v podstatě přirozený proces.⁶⁶ Výše nastíněné jevy a další aspekty tak utvářejí takzvaný romský etnolekt češtiny. Ten přetrvává mnohdy i v dalších třech generacích poválečných romských přistěhovalců. Projevuje se v přízvuku, stavbě věty, slovní zásobě, kde jsou patrné přejímky i v skloňování a používání špatných vazeb „*Co na tebe (tobě) uvidíme?*“ I zde je důležité vnímat historický kontext – čeština nebyla mateřským jazykem první generace, měli však vysoké ambice se ji naučit, jakožto získaný

⁶⁰ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*.

⁶¹ ŠATAVA, Leoš. Jazyk a identita etnických menšin : možnosti zachování a revitalizace. str. 68-70.

⁶² HOLOMEK, Karel. Romská menšina v České republice. In GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě*. str. 158.

⁶³ SADOVNIK, Alan R. BASIL BERNSTEIN. [cit. 2011-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.ibe.unesco.org/publications/ThinkersPdf/bernsteine.pdf>>.

⁶⁴ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. str. 30.

⁶⁵ Z rozhovoru s respondentem ve městě Pečky

⁶⁶ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*, str. 31.

status jako opozice k stigmatizující etnicitě. Pro druhou generaci už často byla čeština mateřským jazykem - musíme si však uvědomit, že to byla čeština jejich rodičů, u této generace se liší motivace i dosažené kompetence. U třetí generace dochází k menší aspiraci po české dramatičnosti, ovšem k větším jazykovým kompetencím – především kvůli absenci snah integrace do majoritní společnosti a strategií k dosažení tohoto cíle.⁶⁷

V písních a pohádkách je romština stále živá a „krásná“, vyjadřuje pocity a odráží „romský“ pohled na svět. Možná právě zde by měly revitalizační a identifikační otázky v kontextu jazyka i kultury začít. Romská hudba je další atribut, na který jsou Romové hrdí a pozitivně se s ním ztotožňují,⁶⁸ i když spousta z nich přiznává, že textům někdy nerozumí.⁶⁹

3.2.2 Rodina jako pilíř romské pospolitosti

Na úvod této kapitoly se podíváme na tradiční prvek romské pospolitosti, čímž byla romská osada. Ta přesahovala hranice příbuzenských vazeb, i když jádrem většinou bylo několik spřízněných rodů. V každé osadě žili Romové „jednoho druhu“. Sociální diference nebyla velká. Založená byla na přirozených faktorech a individuálních vlastnostech. Rodiny v osadách byly nuceny žít doslova „pre jekh kopa“, tedy na jedné hromadě. Často se v malých chatrčích tísnili členové mnohočetné rodiny.⁷⁰ Identifikace na úrovni rozšířené rodiny odpovídá popisu tradičních předindustriálních společností.⁷¹

Rodina a úzké příbuzenské vazby jsou základem romské pospolitosti. Tradiční romská rodina se liší od současné moderní rodiny v našem kontextu především soužitím několika generací a vyšším počtem dětí. Hrdost na stále přetrvávající hodnotu rodiny deklaruje většina Romů: „*Gádžové by se od nás mohli učit tyto věci – naši lidi se tak často nerozvádějí, rodina funguje...*“, „*Nedokážu si představit, že bych neměla sourozence, jako gádžové, když mají jedno děcko.*“⁷² Někteří přiznávají, že spousta Romů už tyto hodnoty nemá – důkazem jsou romské děti v kojeneckých ústavech či dětských domovech.

⁶⁷ BOŘKOVCOVÁ, Máša. Romský etnolekt češtiny. In JAKOUBEK, Marek. HIRT, Tomáš. *Romové: kulturologické etudy*. str. 292-308.

⁶⁸ Poznatky z terénního výzkumu

⁶⁹ Poznatky z terénního výzkumu

⁷⁰ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Několik poznámek k hodnotám Romů*. In: Kolektiv autorů. *Romové v České republice (1945-1998)*. str. 30.

⁷¹ UHEREK, Zdeněk; NOVÁK, Karel. Etnická identita Romů. In VAŠEČKA, Michal. *Čačipen pal o Roma : Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. str. 103.

⁷² Z rozhovorů, s respondentem U2

3.2.3 Sounáležitost a solidarita

Může vůbec tak rozdrobené a diferenciované etnikum cítit pocit sounáležitosti? S touto otázkou a odpověďmi na ni se můžeme setkat jak v literatuře, tak v praxi. Podle Jakoubka, který v úvodu knihy „Cikáni a etnicita“ cituje Ištívána Poganu, je důležité mít na paměti, že různá společenství, která byla shodně identifikována jako romská, sami sebe nikdy nepovažovala za členy jednoho společenství. Zdůrazňována je zde i jazyková různorodost a neschopnost se navzájem domluvit.⁷³ Jako protiváha této kritice konstruování romského národa (která mimochodem pochází zvenčí stejně tak jako údajné konstrukce) jsou mezinárodní romské organizace a jejich akce.⁷⁴ Rozhodně tímto nechci popírat diferenciaci Romů do subskupin, které se od sebe liší a často distancují – nejen napříč jednotlivými skupinami, ale také v rámci jedné skupiny – například podle čistoty (*žužo Rom x bižužo, degeš...*⁷⁵), ale jistá sounáležitost tu je. Mýtus společného původu je jedním pojítkem, dalším například historický vývoj⁷⁶, kdy Romové byli majoritou vyháněni, utiskováni a asimilováni jako jedno etnikum. V současné době Romové mají povědomí například o situaci ve Španělsku, Kanadě, Rumunsku i Slovensku. Při rozhovorech nad touto tematikou byla patrná spoluúčasť i sounáležitost – „naši lidi v Kanadě“, „to máme společný s romákama na Slovenskui v Maďarsku“. Byla jsem překvapená, kolik romských respondentů mělo přehled o Romech v ostatních zemích Evropy. Tato (ač lehce imaginární) sounáležitost je doprovázena solidaritou, která byla pro Romy velice důležitá, především v kontextu dělby o jídlo. „*Te Romes ela krušinkica maro, ulavela la manuškar o deš džene*“ – *Bude-li mít Rom třeba jen drobeček chleba, podělí se o něj s deseti dalšími.*⁷⁷ V dnešní době je tato hodnota oslabena, především vlivem společnosti a jejích norem – stále narůstající individualismus prosakuje do „tradičních“ hodnot nejen Romů – nelze tedy vše svádět na „vykořeněnost“ či ztrátu hodnot!

⁷³ JAKOUBEK, Marek. Cikáni a etnicita. str. 13-14.

⁷⁴ <http://www.gypsyloresociety.org/>, <http://www.rroma.org/>

⁷⁵ Žužo: "čistý", "čistotný" vztahuje se jak k hygieně, tak k etice, bižužo, degeš: nečistý. Srovnej: <http://ling.kfunigraz.ac.at/~rombase/cgi-bin/art.cgi?src=data/ethn/belief/clean.cs.xml>

⁷⁶ ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak.* str. 88.

⁷⁷ HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Několik poznámek k hodnotám Romů.* In: Kolektiv autorů. *Romové v České republice (1945-1998).* str. 31.

3.2.4 Sebenaplnující se proroctví? – vliv majority

Jak již bylo naznačeno, pozitivní prvky identity i hodnoty Romů se vytrácejí. Do popředí se dostávají negativní prvky – které vznikají a upevňují se v závislosti na postoji majority – můžeme se ptát - co tvoří obraz dnešního Roma v očích majority?⁷⁸

„*Nejsem rasista, ale Romy nemám rád.*”⁷⁹ – tento rozšířený názor v kontextu České republiky je podporován mnoha předsudky. Asi nejrozšířenějšími stereotypy je to, že se Romové vyhýbají práci, nechtějí pracovat, snaží se příživničit a žít ze sociálních dávek.⁸⁰ S tím souvisí i další stereotyp, že Romové kradou. Na téma nejrozšířenější názory na romskou minoritu jsem provedla dotazníkové šetření, kde měli respondenti (30 osob) napsat pět nejrozšířenějších názorů (záměrně jsem nepoužívala slova jako stereotyp, předsudek...) na Romy, s kterými se setkávají – nebyly to tedy názory respondentů na Romy, ale snaha zachytit ty, které jsou v kontextu České republiky nejčtenější.

Výsledky:

Procentuální četnost výpovědí u jednotlivých respondentů:

- Romové nechtějí pracovat (100%)
- Romové zneužívají sociální dávky (100%)
- Romové kradou (100%)
- Romové jsou dobří muzikanti (36%)
- Romové jsou hluční (33%)
- Romové nechodí/neposílají své děti do školy (33%)
- Romové jsou špinaví (16%)
- Romové jsou nepřizpůsobiví (13%)
- Romové jsou manuálně zruční (10%)
- Romové žijí v místě bydliště „načerno“ (10%)

První tři názory (v různých obměnách), se vyskytly ve všech sebraných odpovědích. Je tedy vidět, že tento předsudek je v povědomí majority velice živý. Ostatní uvedené odpovědi nebyly častější více jak třikrát. Výroky s nižším výskytem nejsou uváděny. Čím je každý stereotyp silnější, tím více má funkci sebenaplnujícího se proroctví.⁸¹ Důležitou funkci v tomto bodě hrají média, která zprostředkovávají pohled na romskou minoritu. V kontextu funkce médií v romsko-české otázce můžeme

⁷⁸ ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak.* str. 91.

⁷⁹ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů.* str. 55.

⁸⁰ VEČERKA, Kazimír. Romové a sociální patologie. In Kolektiv autorů. *Romové v České republice.* str. 419.

dohledat různé studie pojednávající o tomto jevu – například nadace Dženo, která se touto otázkou zabývá již několik let⁸². Mnohdy stačí otevřít internetové zprávy a diskuze, kde je „romská otázka“ na denním pořádku. Ony předsudky mnohdy vznikají pouze na základě mediálních zpráv a majorita nemá relevantní informace o historii (například tradičních řemeslech) či tradičním způsobu života. „*S integrací Romů do společnosti by to nebylo tak těžké, kdyby se o Romech více mluvilo v dobrých souvislostech, protože když se o Romech někde zmiňují, tak je to v takové souvislosti, že Romové někoho zbili nebo něco ukradli. Kolikrát jsou toho plné noviny...*“⁸³ Všechny tyto „předpoklady“ vedou majoritu k tomu, že si Romy nemá pouštět do svého světa, je třeba se jich stranit, až obávat. Tato přesvědčení jsou zakořeněna ve společnosti, v rodinách přenášena na děti⁸⁴, na pracovišti i v pointě nejednoho vtípu.

4 Romská identita na pozadí vzdělávacího systému

Vzdělání je v současnosti jednou z nejvíce ceněných hodnot. Neuspokojivý současný stav romské populace včetně její vzdělanosti má nepříznivý vliv na další aspekty – ekonomické, kulturní a vyvolává negativní vztahy mezi minoritu a majoritou.⁸⁵

Školství je nastaveno tak, aby „pasovalo“ na majoritní děti. Romské děti často narazí na sociokulturní překážky – jsou ovlivněny výchovou odlišných hodnot a jejich kulturní kapitál se značně liší od majoritních dětí. Často jsou nuceny konfrontovat předsudky, mnohdy i rasisticky mířené poznámky – což vede k rozporu vlastních vžitých hodnot. Koncepty, které se tento rozpor snažily odstranit, je mnoho – to je pozitivním krokem – například strategie Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR pro zlepšení vzdělávání romských dětí.⁸⁶ Ministerstvo si je vědomo zásadní úlohy vzdělávání v romsko – české otázce.

4.1 Děti předškolního věku – důležitý začátek

Je důležité si uvědomit, že integrace nezačíná nástupem dětí do prvních tříd, ale v útlém věku. Již předškolní děti by se měly vychovávat v prostředí, kde etnická

⁸¹ ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. str. 91.

⁸² http://www.dzeno.cz/?c_id=2528

⁸³ Úryvek z eseje studentky

⁸⁴ VEČERKA, Kazimír. Romové a sociální patologie. In Kolektiv autorů. *Romové v České republice*. str. 420.

⁸⁵ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. str.40.

⁸⁶ Tentýž zdroj, str. 42.

příslušnost není vyzdvihována a bere se jako něco přirozeného. Napomohlo by to i jazykové připravenosti romských dětí (popř. dětí z jiných menšinových skupin), které často nejsou dostatečně připraveny na výuku v češtině.

Pokud však do tohoto procesu nebudou zapojeni romisté, romští poradci, sociální antropologové a další, kdo vidí pod povrch této problematiky, nikam zmiňovaná integrace nepovede. Je zde zapotřebí „kulturního tlumočníka“, který dokáže vysvětlit, PROČ se romské děti chovají i vyjadřují jinak. Důležité je znát historický i kulturní kontext, abychom mohli porozumět dané kultuře (nejen romské, ale jakékoliv odlišné od té „naší“). Často sami příslušníci etnika nedokážou vysvětlit své kulturní vzorce, zjednodušeně řečeno, nedokážou odpovědět na otázku PROČ to tak dělají. Narážím na Rappaportovo rozdělení na „prostředí ve vědomí“ a „provozní prostředí“. Člověk, který se na kulturu dívá „zvenku“ dokáže tyto důvody mnohdy odhalit.

Romské děti však mateřské školy takřka vůbec nenavštěvují.⁸⁷ Počet Romů navštěvujících mateřské školy je necelých 40%⁸⁸. Jak už jsem zmínila a níže se k tomu vrátím podrobněji, Romové mají jiné hodnoty – jedním z pilířů je rodina – početná a žijící v těsné blízkosti. V romské rodině je většinou někdo, kdo se o děti postará, Romové také mají v instituce nedůvěru. Nelze zanedbat ani finanční stránku věci. „Romové je tam (děti) nedávaj, protože na to prostě nemaj peníze.“⁸⁹ Je těžké měnit hodnoty tak specifického etnika. Změna nemůže přijít pouze na základě donucování „shora“. Jak motivovat romské rodiče, již plné negativních zkušeností a předsudků, aby začali dávat své děti do školek, je stále otázkou. Ve výše zmíněné strategii Ministerstva školství je i tento bod obsažen – Ministerstvo chce spolupracovat s romskými politickými institucemi na zvýšení počtu romských dětí docházejících pravidelně do školky a rozvíjet u nich znalost jazyka romského i českého.⁹⁰

4.2 Základní škola – příčiny neúspěchu romských dětí⁹¹

Dalším důležitým okamžikem je příchod dětí na základní školu. Zde by opět měla panovat nerasistická atmosféra oproštěná od jakýchkoliv předsudků. To je, podle mne, prvním krokem. V souvislosti s tímto bodem se mluví o multikulturní koncepci

⁸⁷ BARTOŇOVÁ, Miroslava. *Strategie ve vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním se zřetelem na romské etnikum v počátečním vzdělávání*. str. 78.

⁸⁸ ČADA, Karel. SOCIOLOGICKÝ VÝZKUM ZAMĚŘENÝ NA ANALÝZU PODOBY A PŘÍČIN SEGREGACE DĚTÍ, ŽÁKYŇ, ŽÁKŮ A MLADÝCH LIDÍ ZE SOCIOKULTURNĚ ZNEVÝHODŇUJÍCÍHO PROSTŘEDÍ. In [online]. Praha, 2009 [cit. 2011-02-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.gac.cz/cz/nase-prace/zakazky-2005-2009/>>.

⁸⁹ Z rozhovoru s respondentkou U4

⁹⁰ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. str. 40.

⁹¹ Tentýž zdroj

vzdělávání – ta má ovšem značné nedostatky (v kontextu našeho vzdělávacího systému, na hodnocení zahraničních nejsem dostatečně informována) – učitelé často nechtějí opouštět své zaběhlé metody,⁹² a nebo, ve snaze pomoci dětem z minorit, zdůrazňují rozdíly kultur a napomáhají tvorbě předsudků a bariér⁹³.

Musíme si však uvědomit, že jsou i další příčiny školního neúspěchu romských dětí: jazykový vývoj (viz kapitola Jazyk a Romové). Jazyk se učí ve svém přirozeném prostředí. A pokud jejich rodiče, okolí, komunita, nepoužívají češtinu (nebo ji používají minimálně, nesprávně...), nemohou se romské děti postavit na startovní čáru vzdělávání vedle dětí majoritních, které jsou formovány lidovými písničkami, básničkami a hrami (především v rámci mateřských škol). U Romů tento „základ“ chybí, proto pak mají často tyto děti ve škole problémy. Pokud poznáme jazykovou strukturu romštiny, můžeme pochopit některé časté jevy, které si vysvětlujeme například jako nezdvořilost. Mnoho učitelů i vychovatelů pracujících s Romy uvádí jejich nevychovanost na příkladu, že romské děti neumí poprosit a poděkovat. Je to bezesporu proto, že v romštině není slovo, které by se přeložilo „prosím“. Romové mají v tomto ohledu mnohem bohatší vyjádření pomocí různých frází, které nemůžeme doslovně přeložit – jejich význam by se ztratil. Například spojení „čarav tiro jiloro“ – doslova „lížu tvoje srdíčko“, ve volném překladu – buď tak hodný; snažně tě prosím.⁹⁴ V romské kultuře není zvykem tolik děkovat, jako v kultuře majoritní.⁹⁵ A takových příkladů je mnoho. Pokud děti neznají význam slov, nemohou je správně použít, neví, co čtou, tím pádem od studia utíkají. Příkladem je slabikář pro první třídy – např. na šesté stránce se vyskytuje slovo „látá“, kdy význam slova uniká téměř všem dětem. Většina učitelů jim nevysvětlí význam, děti jsou pak zmatené a neví, o čem čtou. Pokud pak romské dítě má takových „nepochopení“ více, přirozeně ztrácí zájem o učivo.⁹⁶

Další příčinou je odlišná funkce rodiny a rodinné výchovy (viz odstavec o mateřských školách). Pokud dítě nebude mít doma zázemí, kde bude podporováno ve vzdělávání, nebude mu umožněna domácí příprava a bude chybět spolupráce a komunikace rodičů se školou⁹⁷, stěží dosáhne kvalitních výsledků. To, že Romové nepřikládají vzdělání důležitost, není tak úplně pravda – váží si vzdělaných lidí (především z řad Romů) a chlubí se známostí s nimi. Přesto jejich prioritou je uspokojit materiální potřeby, vylepšit svůj sociální status zjevnými atributy (získat vzdělání je běh

⁹² Zjištěno při spolupráci se základními školami v Pardubicích z pozice učitelky Studijního centra Basic

⁹³ Z rozhovorů z vedoucí lektorkou kurzu multikulturní výchovy

⁹⁴ ŠEBKOVÁ, Hana. ŽLNAYOVÁ, Edita. Romaňi čhib. str. 64.

⁹⁵ Srovnej: Hübschmannová: „Ma paľiker, ma paľiker, na sal ko gadže (neděkuj, neděkuj, nejsi u gádzů“ str. 109.

⁹⁶ Vlastní poznatky z pedagogické praxe v rámci Studijního centra Basic

na dlouhou trať, koupě televize je rychlejší). Ve své praxi jsem se setkala s častým názorem „Proč bych lpěl na vzdělání dětí, když je nikdo nezaměstná, protože jsou Cikáni?“ Další, jak už bylo v úvodu této podkapitoly nastíněno, je přístup učitelů a okolí. Pedagogové na základních školách toho většinou o Romech moc nevědí, neznají kulturu ani historii a přistupují k nim s předsudky.⁹⁸ Příklad – první den v jedné pardubické škole učitelka zjistila, že bude mít ve třídě tři Romy. Popisovala, jaká to bude katastrofa, jak budou hloupí, nevzdělatelní a podobně (jednalo se o žáky sedmé třídy), a to aniž by se s nimi setkala nebo znala jejich dosavadní výsledky. S takovým předsudkem k nim začala přistupovat, což bylo pro děti velice demotivující. Postupem času se ukázalo, že tyto děti dosahují průměrných výsledků a svým chováním se nijak neliší od vrstevníků.⁹⁹

Děti tlumočí názory svých rodičů. Pokud tedy spolužáci doma slyší věty typu „s tím Cikánem se nebav“, „Cikáni kradou“ a další ve společnosti rozšířené názory, promítne se to přirozeně do jejich postojů.

4.3 Asistent pedagoga a přípravné třídy

Ze zákona o pedagogických pracovnících vyplývá možnost ustanovení funkce asistenta pedagoga. O funkci i náplni tohoto pracovníka rozhoduje ředitel školy. Je za něj i zodpovědný – spousta škol, respektive ředitelů, nemá o této možnosti povědomí – pravdou je, že toto mé zjištění vychází ze škol, kde romská menšina není příliš zastoupena.¹⁰⁰ Ostatní z praxe nemohu posoudit.

Asistent pedagoga – romský poradce, nemusí být nutně Rom (i když byly snahy o prosazení tohoto pravidla). Jeho úkoly jsou především pomoci dětem zvyknout si na školu, napomáhat komunikaci mezi pedagogem a žákem. Podle mého názoru je nejdůležitějším úkolem správná komunikace mezi školou a rodinou. Motivovat rodiče, aby své dítě do školy posílali, vše jim vysvětlit a ukázat, aby se zbavili negativního postoje vůči škole, který si vytvořili, například při své školní docházce¹⁰¹. Ve školním roce 2000/2001 bylo pedagogických asistentů 230, především v prvních třídách.¹⁰²

Další nad rámecovou možností jsou přípravné třídy, které fungují v oblastech, kde se vyskytuje více dětí z minoritních etnik. Například v Brně na ZŠ Jana Broskvy taková

⁹⁷ HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. str. 57.

⁹⁸ Tentýž zdroj

⁹⁹ Vlastní poznatky z pedagogické praxe v rámci Studijního centra Basic

¹⁰⁰ Z vlastní pedagogické praxe

¹⁰¹ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. str. 57.

¹⁰² HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. str. 58.

třída funguje – nejen pro Romy, ale i pro děti z albánského, vietnamského a dalších etnik. Důraz je kladen především na jazykovou přípravu dětí.

Z průzkumů vyplývá, že jak učitelé, tak žáci a jejich rodiny hodnotí tuto možnost kladně a vkládají v ní naději do budoucna. Česká školní inspekce v roce 1998 provedla šetření na úspěšnost dětí absolvujících nultý ročník – vysoké procento dětí úspěšně zahájilo školní docházku, děti absolvující nultý ročník v předešlém školním roce úspěšně pokračovaly v druhém ročníku.¹⁰³ V rámci terénního výzkumu jsem navštívila přípravnou třídu při Základní škole Vranovská, v Brně – děti jevíly zájem, zapojovaly se. Všechny děti byly romského původu, slyšet byla romština i čeština.

4.4 Segregační tendence v českém školství

V současnosti jsou v České republice romské děti vzdělávány mimo hlavní vzdělávací proud, důsledkem čehož vyrůstá nová generace sociálně vyloučených osob. Z tohoto důvodu je školství kritizováno mnoha institucemi – jak českými neziskovými, tak orgány při OSN i Radě Evropy, včetně rozsudku Evropského soudu pro lidská práva.¹⁰⁴

4.4.1 „Černá“ škola

Součástí řešení „romské“ otázky před rokem 1989 bylo sestěhovávání romských rodin do určitých čtvrtí, čímž postupem času vznikala romská ghetta.¹⁰⁵ Tato politika se odrazila i ve školství – spádové školy ve zmiňovaných lokalitách byly navštěvovány převážně romskými dětmi, tato situace přetrvává dodnes, mnohdy se horší v důsledku nově vzniklých ghatt, domů a ubytoven pro sociálně slabé. Rodiče majoritních dětí volí vzdálenější školu před tou, kam podle bydliště spadají. Postupem času se tak tyto školy staly převážně, až čistě romskými. Například Základní škola Vranovská v Brně (podobných škol je v Brně ještě pět) – hovoří se o nich jako o „černých školách“. Žáci, kteří ji navštěvují, jsou méně úspěšní při přijímacích zkouškách na střední školy. O těchto školách se často hovoří jako o problematických či nekvalitních.¹⁰⁶

¹⁰³ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. str. 55.

¹⁰⁴ cit. 2011-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.llp.cz/cz/temata/prava-deti/ferova-skola>>

¹⁰⁵ BALABÁNOVÁ, Helena. Romské děti v systému českého základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění. In Kolektiv autorů. *Romové v české republice*. str. 337.

¹⁰⁶ Z rozhovoru s respondentkou U4

4.4.2 Umístování romských žáků do speciálních škol

Toto téma je v poslední době hodně probírané a medializované¹⁰⁷, také velmi důležité v otázce vzdělávání Romů. Tento „fenomén“ má kořeny již v době po konci druhé světové války¹⁰⁸. Počet romských žáků na těchto školách v následujících letech dramaticky vzrostl.

Většina romských dětí je na doporučení pediatrů či učitelů podrobena vyšetřením v pedagogicko-psychologické poradně (nutno dodat, že tento „trend“ je v dnešní době – nejen u dětí předškolního věku – běžnou praxí i u majoritních dětí, podle mého názoru jakýsi alibismus ze strany školství¹⁰⁹). Takové testy¹¹⁰ nijak nezohledňují sociokulturní prostředí dítěte.¹¹¹ Tím se malí Romové dostávají často rovnou do takzvaných speciálních škol. Často jsou tak umístováni neprávem, o čemž svědčí i případ, který na tuto problematiku mediálně upozornil: Evropský soud pro lidská práva v roce 2007 vynesl rozsudek v případě "D. H. a ostatní proti České republice" - soud rozhodl, že 18 romských dětí, kterých se žaloba týkala, byly umístěny do školy určené pro děti s mentálním postižením na základě jejich etnického původu. Byla tím porušena povinnost státu zajistit přístup ke vzdělání bez diskriminace. Následně soud vyzval vládu ČR, aby tuto diskriminační praxi co nejdříve ukončila a odčinila její následky.¹¹² Tři roky po tomto incidentu jsou stále slyšet protesty, že vláda problém nijak neřeší a problém přetrvává – tuto kritiku lze slyšet například od Roma Education Fund, což je nadace pro podporu vzdělávání Romů při Světové bance.¹¹³

Podívejme se na tento jev i z druhé stránky – romští rodiče dávají své děti do speciálních škol někdy dobrovolně. Důvodů může být hned několik – často sami absolvovali tento typ vzdělání, mají k němu tedy bližší vztah než k „cizím“ běžným školám, prostředí této školy se jim jeví více nerasistické a „multikulturní“ – jejich dítě tedy nebude nuceno čelit rasismu. Dalším důvodem je již studující sourozenec dítěte na

¹⁰⁷ Například: Romské děti ve zvláštních školách, diskriminace trvá. *Hospodářské noviny* [online]. 12. a, [cit. 2011-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://hn.ihned.cz/c1-39204870-romske-deti-ve-zvlastnich-skolach-diskriminace-trva>>. *Www.amnesty.cz : Romští žáci doplácí na segregaci ve vzdělání* [online]. 1 [cit. 2011-02-15]. Amnesty International. Dostupné z WWW: <<http://www.amnesty.cz/news/article.php?id=587>>.

¹⁰⁸ Segregace – srovnaj: například, Jurová, A.: „Dejiny romského národa po roku 1945“, In: Kaj Džas (Kam kráčaš). Nadácia Milana Šimečku. Bratislava, 2001, s. 41. Viz také, Kanev, Krassimir. *First Steps: An Evaluation of the Nongovernmental*

¹⁰⁹ Poznatek z vlastní pedagogické praxe

¹¹⁰ jedná se převážně o testy měřící IQ – (a dále testy speciálně-pedagogické)

¹¹¹ BALABÁNOVÁ, Helena. Romské děti v systému českého základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění. In Kolektiv autorů. *Romové v české republice*. str. 337.

¹¹² <http://www.amnesty.cz/news/article.php?id=587>

¹¹³ *Www.romove.radio.cz* [online]. 19-11-2010 [cit. 2011-01-21]. Rasová segregace na českých školách pokračuje. Dostupné z WWW: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/23622>>.

dané škole a v neposlední řadě je to i stránka finanční – romští rodiče si často nemohou dovolit standart, který je běžný na základních školách (pomůcky, výlety...). Rodiče si často uvědomují, že „podřadné“ vzdělání ve speciálních školách, je lepší než žádné v běžných základních školách.¹¹⁴

„Z pěti dětí tři chodí do zvláštní – to jsou ty starší. Romana, ta je ve třetí třídě na normální škole a docela jí to jde, Angelice se tam moc nelíbí, asi ji dáme do té zvláštní taky, aby byla s ostatníma...“¹¹⁵

4.5 Nevzdělatelné etnikum?

Tvorba stereotypů a předsudků jsou přirozeným vývojem konfrontace dvou a více odlišných kultur či etnik. „Romové jsou nevzdělatelní“ – to je jeden z názorů, s kterým jsem se již mnohokrát setkala - už několikrát se však ukázalo, že tento předsudek je nepravdivý. Doložit bych to chtěla například na knize od Miroslava Dědiče *Škola bez kázně*. Jedná se o autobiografický román, který popisuje jeho zkušenosti se vzděláváním Romů po druhé světové válce, kdy se o ně začíná stát zájmat, jako o svoji součást a poprvé, v novodobé historii, vzniká projekt na jejich začlenění do společnosti. Autor popisuje zážitky se skupinou dětí, původně žáky jeho „základní školy“, které, postupně přijímá, jako svoje a vytváří pro ně dětský domov. Romské děti s postupem času jsou pomalu od svých rodin odloučeny a s tím, jak jejich pouta na rodinu slábnou, přizpůsobují se integračním (tehdy spíše asimilačním) požadavkům ze strany majority. Jejich učitel je vzdělává, dává jim pocit vlastní důležitosti, začleňuje do jejich výchovy hudbu, jako prostředek ukázněnosti a relaxace. Děti na oplátku na svých výjezdech do „cigánských“ osad pomáhají působit na starší generace, aby lépe - na názorném příkladu – na nich – pochopily nutnost vzdělání a změn. Děti však zaplatí svým odloučením od rodin a pocitem, že do původní minority vlastně nepatří. Výsledkem je jejich lepší přizpůsobení se majoritě a procentuelně vyšší dosažené vzdělání v jejich skupině.¹¹⁶

Ještě jednou zdůrazňuji, že tímto příkladem pouze vyvracím mýtus nevzdělanosti Romů – nesoudím správnost či špatnost tohoto „systému“ vzdělávání.

Další fungující model je projekt „Škola s celodenním programem“. Projekt probíhal na několika slovenských školách s vysokým počtem dětí ze sociokulturně

¹¹⁴ Kolektiv autorů (editor českého vydání Jiří Kopal). *Stigmata: segregovaná výuka Romů ve školách střední a východní Evropy : (včetně systémového doporučení Ligy lidských práv a analýz dopadu nové legislativy z let 2004-2005- na vzdělávání romských žáků v českém základním školství)*

¹¹⁵ Z rozhovoru s paní L., Pardubice

¹¹⁶ DĚDIČ, Miroslav. *Školství bez kázně*.

znevýhodňujícího prostředí. Dětem byly mimo školní docházky umožněny další aktivity v podobě různých zájmových kroužků. Ukázalo se, že došlo k zlepšení sociálních vztahů, zlepšení jazyka i docházky.¹¹⁷

Tyto případy ukazují na jedno – pokud je dítě více začleněno do společnosti a je oslaben vliv jejich rodiny, která je mnohdy vůči školství skeptická, dochází ke zlepšení studijních výsledků. Problémem však zůstává, že děti ztrácí kontakt s vlastní kulturou. To by se později mohlo negativně projevit v jejich životě (majorita je nepřijímá a minorita je zavrhuje). **Dochází k potlačování původní identity.**

Protipólem k těmto tendencím je – a to vůbec nejstarší škola pro Romy – v Užhorodu. Tato škola začala fungovat v roce 1926. Impulzem byl dopis pro T.G. Masaryka od moravského Roma, který požadoval vzdělání pro Romy. Romové sami se na stavbě školy aktivně podíleli. Děti do školy docházely pravidelně, docházka byla téměř stoprocentní. Děti zde měly možnost stravování, výuka byla proložena hudbou a ručními pracemi a byly častější přestávky. Romské děti byly motivovány. Nedařilo se však následné začlenění do obecných škol. Ani Romové, ani Neromové toto nepřijímali s nadšením a následně vznikaly problémy. Romové obecným školám nevěřili a Neromové si nepřáli, aby jejich děti chodili do školy se „špinavými cikány“. Tato škola, která se stala předlohou pro mnoho dalších podobných škol, byla za druhé světové války uzavřena.¹¹⁸

Na výše uvedeném příkladu vidíme, že **dochází k segregaci**. Děti jsou příliš oddělené od neromského okolí – ač v takových případech dochází k zlepšení vzdělanosti Romů, takové tendence nevedou k řešení střetu majority s minoritou – Romové zůstávají stranou, uzavření ve své komunitě a vzájemná nedůvěra přetrvává.

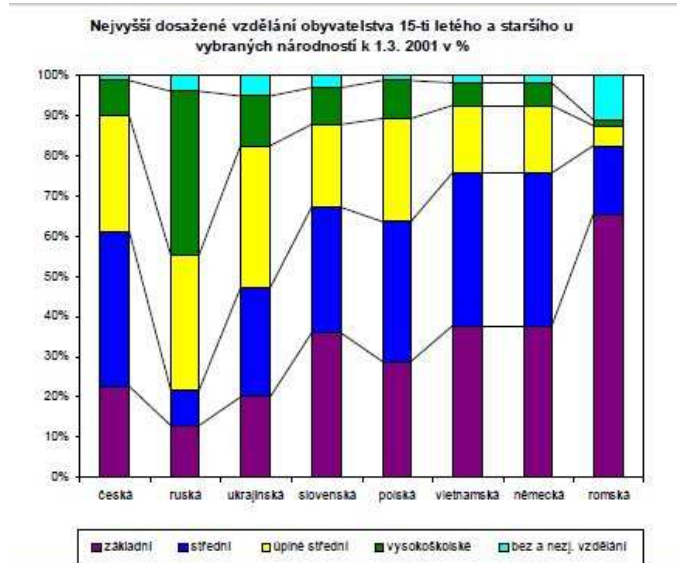
Hledání střední cesty mezi těmito dvěma „extrémy“ je stále klíčovou otázkou českého školství.

¹¹⁷ ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*.

¹¹⁸ Tentýž zdroj.

4.6 Vybrané statistiky

Na závěr kapitoly uvádím některé statistiky související se vzděláváním Romů.¹¹⁹

Obyvatelstvo 15leté a starší podle nejvyššího ukončeného vzdělání a podle národnosti (z tabulky vybrána pouze romská) věku k 1. 3. 2001

Národnost, věk	Nejvyšší ukončené vzdělání													Obyvatelstvo 15leté a starší celkem
	základní včetně neukonč.	vyučeni bez maturity	střední odborné bez mat.	učební odborné s mat.	úpl. stř. všeob. s maturitou	úpl. stř. odborné s mat.	nástavbové studium	vyšší odborné vzdělání	vyšší odborné	vědecká příprava	bez vzdělání	nezjištěné vzdělání		
Romská														
15 – 29	2266	337	252	21	44	85	14	7	23	-	146	75	3270	
30 – 39	1220	213	185	9	15	49	5	5	36	3	124	53	1917	
40 – 49	1090	156	81	7	11	43	6	1	29	2	121	40	1587	
50 – 59	502	77	43	2	9	23	4	4	23	2	101	25	815	
60 – 69	168	20	10	2	1	21	1	5	5	1	125	10	369	
70+	97	17	19	-	2	6	1	1	3	1	57	2	206	
Nezjištěno	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	1	3	
Celkem	5343	820	590	42	82	227	31	23	120	9	674	206	8167	

Tyto grafy statistického úřadu vycházejí z již zmiňovaného zjištění sčítání lidu 2001, jehož výsledky musíme brát v potaz (především počet lidí hlásících se k romské národnosti – viz kapitola Romská identita), chceme-li z těchto hodnot dělat nějaké závěry. Přesto si myslím, že vybrané tabulky přináší cenné informace o situaci Romů na

¹¹⁹ www.czso.cz [online]. 18.10.2003 [cit. 2011-02-01]. Český statistický úřad. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/p/4114-03>>.

pozadí vzdělávacího systému¹²⁰ - jak si stojí Romové v porovnání s jinými etniky či jakého vzdělání dosáhli.

5 Metodologie vlastního výzkumu, výzkumné otázky a hypotézy

Jak již bylo v práci několikrát naznačeno, tématem identity Romů na pozadí vzdělávání se zabývám již několik let, především v rámci pracovní pozice učitelky Studijního centra Basic, kde pracuji od února roku 2008. V rámci terénního výzkumu v druhém ročníku jsem se snažila získat informace o různých formách individuálního vzdělávání Romů – tak jsem se také blíže seznámila se střední školou, kde probíhal výzkum k mé bakalářské práci.

Pilotní výzkum proběhl v roce 2009 v hradecké pobočce zmiňované školy – měla jsem možnost zúčastnit se výuky, kde mě zaujala řada skutečností, kterými jsem se rozhodla dále zabývat ve svém výzkumu.

Hlavní část terénního výzkumu probíhala od října roku 2010 do února 2011, kdy jsem opakovaně navštěvovala vybrané pobočky – v Jihlavě a Brně. Nejdříve jsem telefonicky kontaktovala zástupkyni ředitele jihlavské pobočky, která mi velice vyšla vstříc. Můj původní záměr byl provádět terénní výzkum pouze na této pobočce. V průběhu šetření v pobočce jsem se seznámila s externím učitelem, který dojížděl z Brna na výuku romštiny a romistiky, ten mi nabídl návštěvu brněnské pobočky, což pro mě bylo velkým přínosem a dalo mé práci širší pohled na danou problematiku.

Stanovené hypotézy

Po první návštěvě jihlavské pobočky jsem si stanovila několik hypotéz obecnějšího rázu (kterými jsem se konkrétněji zabývala v rámci výzkumných otázek):

- Škola je soukromá, rodiče žáků tedy mají kladný vztah ke vzdělání, své děti (nejen finančně) podporují.
- Prostředí, z kterého žáci pocházejí, má do velké míry vliv na jejich studium.
- Studium na střední škole tohoto typu specificky ovlivňuje hodnoty, postoje i identitu žáků.

V úvodu terénního výzkumu jsem se rozhodla pro metodu nezúčastněného pozorování, kdy jsem navštívila několik vyučovacích hodin, získávala prvotní poznatky o žácích, učitelích a chodu pobočky a výuky. Rozhodla jsem se tak proto, abych si udělala sama první „dojem“ o chodu věcí a nebyla ovlivněna názory a za druhé proto,

¹²⁰ Další statistiky a informace www.msmt.cz, www.gac.cz

aby učitelé i studenti navykli na moji přítomnost, aby naše spolupráce následně lépe probíhala. Dále jsem provedla několik kratších neformálních rozhovorů s učiteli i žáky. Na základě takto získaných informací jsem rozpracovala své poznatky z pilotního výzkumu do výzkumných otázek, na ně jsem se v průběhu výzkumu snažila nalézt odpovědi:

- Jak prostředí, z kterého žáci pocházejí, ovlivňuje jejich postoj k vzdělávání.
- Jaké jsou jejich hodnotové žebříčky a jakou pozici na nich vzdělání zastává.
- Jak vnímají kategorie Rom, Nerom a kam se zařazují.
- Jak studium majoritních dětí na této škole ovlivňuje jejich postoj k Romům
- Do jaké míry jsou učitelé ovlivněni postoji či předsudky a jaký to má dopad na jejich vztah s žáky.

Dále jsem provedla několik rozsáhlejších polostrukturovaných i nestrukturovaných rozhovorů s respondenty z řad učitelů i žáků – s osmi učiteli a dvanácti žáky. Paralelně k tomu ovšem probíhaly i rozhovory zcela neformální, které vycházely z kontextů různých situací, kterých jsem se na školách účastnila, za účelem získání či ověření konkrétních informací.

V rozhovorech s učiteli jsem se především snažila zjistit jejich přístup k výuce, k žákům, ale také i k Romům jako české menšině a následně k romským žákům školy. Tím jsem chtěla získat informace o tom, jak jejich dennodenní kontakt s romskou komunitou ovlivňuje či neovlivňuje jejich postoje. Učitelů jsem se také ptala na vztahy mezi žáky, abych následně porovnála odpovědi ohledně tohoto tématu z pohledu učitelů s pohledem žáků. V neposlední řadě jsem s nimi řešila přístup žáků ke vzdělání (často v porovnání s předchozími pedagogickými zkušenostmi) a jejich domácí zázemí či kontakt učitelů s rodiči. Součástí byly i otázky směřované k problematickým jevům školy. V rozhovorech se studenty jsem kladla podobné otázky, aby bylo možné zhodnotit a porovnat tyto pohledy. Žáků jsem se také ptala na domácí prostředí, vztahy k majoritě i minoritě, vztah ke škole a učitelům, popřípadě ke školám, z kterých žáci přestoupili a proč. Tímto jsem především zamýšlela popsat, jak studium na této škole ovlivňuje jejich hodnoty. Část rozhovorů byla zaměřena na jazyk a jeho funkci. Dotazovala jsem se také na aspirace žáků. V závěru terénního výzkumu jsem se rozhodla pro krátké dotazníkové šetření¹²¹ – mezi učiteli i žáky. Tyto dotazníky slouží jako doplnění či shrnutí některých informací, nejsou základem práce. Dotazník pro žáky se skládal z dvanácti otázek, především zaměřených na vztahy žáků, hodnocení školy,

¹²¹ struktura dotazníku viz přílohy

výuky, plány po skončení studia – jedna z otázek byla zaměřena na identitu, tedy zda se žáci ztotožňují s češtvím, romstvím, obojím či mají jinou identitu. Podobná otázka byla kladena i ohledně mateřského jazyka. Cenným materiálem jsou pro mne také eseje¹²² studentů (28) na téma „Integrace Romů do společnosti“, které jsem získala od jednoho z učitelů (s vědomím pisatelů). Tyto eseje měly reflektovat názor žáků na mechanismy integrace Romské minority do majoritní společnosti – co by se mělo změnit, kde žáci vidí problém i jaké jsou jejich osobní zkušenosti.

Na závěr této kapitoly bych ještě ráda přiblížila **problematiku etické stránky výzkumu**, s kterou se potýkám prakticky od začátku mého terénního výzkumu. Mnoho respondentů mi sdělilo citlivé informace, i když neuvádím jejich jména, rozhodla jsem se některé, ač podstatné, informace neuvádět – především ty, které by mohly mít negativní dopad na chod školy či postavení konkrétních osob.

6 Praktická část práce

6.1 Střední odborná škola managementu a práva, s.r.o.

Škola, kterou jsem si vybrala pro potřeby své bakalářské práce, zahájila činnost 1. 9. 1998. Původní název byl „**Romská střední škola sociální**, s.r.o. Kolín“. Kapacita školy byla dimenzována na 200 žáků (prezenčního + kombinovaného studia). Součástí zřízení školy byl i Domov mládeže. Ředitelem a zřizovatelem je od počátku JUDr. Emil Ščuka, který je známým romským aktivistou, mimo jiné spoluzakladatelem a zároveň předsedou Romské občanské iniciativy. V romské komunitě je známý a velice uznávaný: „*Samozřejmě, že ho známe, ten toho pro Romy hodně udělal*“, „*Ščuka... jednou jsem s ním dokonce mluvila!*“ „*Toho zná snad každéj...*“¹²³. Majoritou (minimálně tou „zasvěcenou“) je brán jako představitel takzvané „romské elity“.

„*Škola tenkrát vznikla, aby dala Romům nějaké ty naše hodnoty, zaměřit se na romštinu, romistiku...*“¹²⁴ V dnešní době nalezneme pobočky v Praze, Brně, Jihlavě, Rumburku a Jablonci nad Nisou.¹²⁵ V současné době je tato škola otevřena každému, nejen romským žákům, ale všem, kteří mají zájem o dané obory. Touto koncepcí se snaží přiblížit, až prolnout, světy majoritních i minoritních středoškoláků - i tak je tato

¹²² vybrané eseje viz příloha

¹²³ Z odpovědí rodičů romských dětí navštěvujících Studijní centrum Basic

¹²⁴ Z rozhovoru s respondentem U2

¹²⁵ www.sosmap.cz

škola největším poskytovatelem středoškolského vzdělání pro Romskou komunitu.¹²⁶
*„Jsme opravdu multikulturní škola - rasové problémy u nás nenajdete. Romské a Neromské děti spolu dobře vycházejí.“*¹²⁷

Žáci si mohou vybrat z nabídky studijních oborů: Hotelnictví a turismus, Management cestovního ruchu, Management obchodu a služeb, Management ve stavebnictví, Pedagogika volného času, Veřejnoprávní činnost, Výchovná a humanitární činnost - sociálně výchovná činnost, Sociální péče - sociální činnost pro etnické skupiny.¹²⁸

Důležitou informací je, že škola je **soukromá**. Moje první hypotéza byla, že za žáky platí jejich rodiče školné, mají tedy kladný přístup ke vzdělání a své děti podporují. Pokud ovšem rodiče pobírají sociální dávky, povinnost platby školného odpadá, respektive se přesouvá. Škola žádá o dotace ze státního rozpočtu v rámci programu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy - „Podpora sociálně znevýhodněných romských žáků středních škol a studentů vyšších odborných škol“¹²⁹

*„Finanční prostředky tohoto programu jsou určeny na podporu žáků, jež jsou občany ČR a jejichž rodinám způsobují náklady spojené se středním nebo vyšším odborným vzděláváním značné potíže. O prostředky mohou žádat žáci školy pouze prostřednictvím právnické osoby zapsané ve školském rejstříku, která poskytuje střední vzdělání, střední vzdělání s výučním listem, střední vzdělání s maturitní zkouškou nebo vyšší odborné vzdělání a vyšší odborné vzdělání v konzervatoři.“*¹³⁰

Škola tedy žádá o dotace na všechny své žáky, jejichž rodiče pobírají sociální dávky, bez ohledu na etnickou příslušnost. Za období září až prosinec 2010 získala střední škola managementu a práv dotace na 206 žáků v hodnotě 1 316 000 Kč.¹³¹

Touto informací, kterou jsem získala na základě rozhovoru se zástupkyní ředitele jihlavské pobočky, se z části vyvrátila moje první hypotéza – k přístupu rodičů žáků navštěvujících školu se dostanu dále v textu.

Segregace?

¹²⁶ Zprávy idens. [online]. 2006 [cit. 2011-02-11] Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/uci-se-anglictinu-i-romstinu-chteji-mit-maturitu-f6h-/studium.asp?c=A070509_140526_stredniskoly_bar>

¹²⁷ Z rozhovoru s respondentkou U1

¹²⁸ www.sosmap.cz

¹²⁹ www.msmt.cz [online]. 2006 [cit. 2011-02-21]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/program-na-podporu-romskych-zaku-strednich-skol>>.

¹³⁰ tamtéž

¹³¹ tamtéž

V teoretické části práce již bylo nastíněno, že segregace ve školství je často překážkou. Škole byl často tento jev přisuzován a vytýkán. Jak již bylo naznačeno výše, škola se nyní snaží otevřít co nejširšímu spektru uchazečů, nejen tedy romským dětem. I tak je problém segregace popírán. „*Přicházejí sem děti, které si „užily“ rasismu a problémů dost, je to pro ně jiná zkušenost, nemyslím si, že by byly nějak odloučeny od dění.*“¹³² Cílem je tedy takovým dětem poskytnout kvalitní vzdělání v daném oboru, aby se následně mohly uplatnit na trhu práce a rovnocenně se začlenit do společnosti. Pracovníci, s nimiž jsem na toto téma hovořila, se na této koncepci shodují a nepocítují nějaké limity z důvodů segregace. „*Myslím si, že je to něco jiného než třeba takzvaný černý základky*¹³³, *děcka už jsou prakticky dospělý, často sem přišli z jiných středních škol.*“¹³⁴

6.2 Popis poboček, v nichž probíhal výzkum

Pro stěžejní část výzkumu jsem zvolila pobočky v Jihlavě a Brně.

6.2.1 Jihlavská pobočka

Škola je umístěna v blízkosti centra a její prostředí působí příjemně, spíše „domácky“ – pobočka je malá, s úzkými chodbami a jen několika místnostmi. „*Mám to tady rád, prostředí je lepší než když je nějaká velká škola.*“¹³⁵ Součástí je i kuchyňka s jídelnou, kde žáci oboru Hotelnictví a turismus připravují pokrmy.

Výhodou takto malé pobočky a tříd s nízkou kapacitou studentů, jsou podle mne, především užší vztahy mezi učiteli a žáky i mezi žáky navzájem. Častokrát jsem byla svědkem řešení situací některých ze studentů – ať už zameškaných hodin, vyrušování při vyučování a podobně – učitelé hned věděli, o koho jde, co se mu kdy povedlo či nepovedlo, odkud pochází a situaci řešili na základě těchto informací (k tomuto tématu se dále zmíním podrobněji).

V době, kdy výzkum probíhal, čítala pobočka 59 žáků (1.roč. – není, 2.roč. - 16 žáků, 3.roč. - 14 žáků, 4.roč -14 žáků,4.roč. dálkové studium - 15 žáků).

¹³² Z rozhovoru s respondentkou U3

¹³³ Viz kapitola „Černá“ škola

¹³⁴ Z rozhovoru s respondentkou U4

¹³⁵ Z neformálního rozhovoru se studentem jihlavské pobočky

6.2.2 Brněnská pobočka

Ač se brněnská pobočka příliš neliší co do počtu studentů, působí odlišně. „*Tady už to vypadá jako ve škole, že?*“¹³⁶ Přivítal mě v pobočce manažer pobočky, který externě učí v Jihlavě. Pobočka je zde součástí základní školy, její prostory zaujímají jedno patro. Základní škola je jednou ze zmiňovaných takzvaných „černých“ škol, předpokládala jsem tedy, že většinu středoškolských žáků zde tvoří absolventi této základní školy. Tento předpoklad mi vyvrátila třídní učitelka jedné třídy pobočky, která je zároveň výchovnou poradkyní pro základní i střední školu – žáci přicházejí z jiných základních škol, častým jevem je také přechod z jiných středních škol. V porovnání s jihlavskou pobočkou zde studuje více romských dětí a působí více romských pedagogů. I zde mají studenti s učiteli blízký vztah, dobře se znají, což je, stejně tak jako v Jihlavě, dáno především nízkou kapacitou tříd.

7 Vyhodnocení výzkumu

7.1 „My a oni“ z několika perspektiv

V této kapitole se pokusím shrnout identifikační a sebeidentifikační jevy v rámci školy. Především jaké jsou vztahy mezi majoritními a minoritními žáky, jak je na studenty nahlíženo ze strany učitelů, jak se studenti a především romští, vymezují vůči ostatním.

7.1.1 Vztahy mezi majoritními a minoritními žáky

V jihlavské pobočce je necelá polovina studentů romského původu. V brněnské pobočce je podíl romských žáků podstatně vyšší, přibližně tři čtvrtiny - ráda bych zdůraznila, že pokud takto klasifikuji nebo hovořím o etnicitě jednotlivých respondentů, je to především na základě jejich vlastní sebeklasifikace - tyto informace jsou získané v rámci rozhovorů, dotazníkového šetření a vyplývají ze získaných esejí, o kterých jsem již hovořila v metodologii.

Při prvním rozhovoru s ředitelkou jihlavské pobočky jsme tímto tématem strávily podstatnou část rozhovoru. „*Jestli to je Rom nebo ne, to tady nehraje žádnou roli. Jsme opravdu, jak se říká, multikulturní škola - rasismus u nás nenajdete. Romský a bílý děti spolu dobře vycházejí. Často mě taky povolávají k různým konfliktům...*“

¹³⁶ Z rozhovoru s respondentem U2

(myšleno střet majority a romské menšiny, mimo školu).¹³⁷ I ostatní učitelé vnímají soužití studentů obdobně – v dotazníku na otázku „Etnická příslušnost je určující pro (kamarádkové) vztahy“ více jak polovina učitelů volila odpověď „ne“, ostatní zaškrtnli „spíše ne“, pouze jeden z dotazovaných vybral „ano“. Podobné odpovědi byly u tvrzení „Mezi minoritními a majoritními žáky se vyskytují rasové problémy“¹³⁸. Ve své praxi jsem se již několikrát setkala s institucemi, ať už školami či jinými zařízeními, které se honosily přídavnými jmény jako „multikulturní“, „nerasistický“, dokonce i „barvoslepý“ a skutečnost se pak od myšlenek a snah často lišila, proto jsem k těmto informacím přistupovala značně skepticky. Otázka vztahů žáků na škole prostupovala prakticky celý výzkum, jednotlivé aspekty byly patrné při každé příležitosti. První, čehož jsem si všímala již při návštěvách v hodině, při nezúčastněném pozorování, byl zasedací pořádek v třídách, který je zcela v režii žáků. Nikde to nebylo tak, že by Romové seděli pospolu a Neromové pospolu ani v lavici. Určující zde bylo spíše pohlaví. Holky seděly převážně spolu a kluci také. Dalším faktorem, který poukazoval na jakousi „neviditelnost“ etnické příslušnosti, byly odpovědi na popis konkrétních osob. Zeptala jsem se vždy studentů např. „Která je ta Žaneta?“ – v odpovědi nikdy nezazněla narážka na barvu pleti, etnicity apod. – v odpovědích upřesňovali, kde osoba sedí, co říkala, co měla na sobě, délka a barva vlasů. Zde by mohla být vznesena námitka, zda to nebyly odpovědi záměrné nebo zda se žáci přede mnou nechtěli podobným odpovědím vyhnout – výpovědi však působily přirozeně a byly pohotové a bezprostřední – obdobně se také žáci bavili o ostatních mezi sebou.

„Ve třídě vycházíme v pohodě. Jasný, někdy se prostě někdo pohádá, nebo některý holky nadávaj, když někdo vo hodině ruší. Ale jinak na pohodu... Spíš mezi třídama máme boje, to se moc nemusíme. (...) No, prostě v životě mi tady nikdo nenadával do Cikánů, jako prostě třeba ze srandy vobčas nějaký tyhle narážky si řeknem... jako tak mezi sebou, víš co...“¹³⁹

„Tahle škola změnila můj názor na Romy. Před tím jsem se s nimi nikdy nebavila, tady jsem je poznala a zjistila jsem, že nemůžeme házet všechny lidi do jednoho pytle. Hodně jsem se toho o nich dozvěděla.“¹⁴⁰

¹³⁷ Z rozhovoru s respondentem U1

¹³⁸ Struktura dotazníku viz příloha

¹³⁹ Z rozhovoru se respondentem S1

¹⁴⁰ Z rozhovoru s respondentkou S5

„Samozřejmě, že jsem se setkala s rasizmem, většinou to bylo na základní škole, kde jsem byla jako jediná Romka. (...) Nějaký bílý prostě mezi sebou nechťej černé nebo hnědé. Nechápu proč. Proč všechny vhazují do jednoho pytle. (...) Na naší střední škole není rasismus a nikdo nikoho neposuzuje podle barvy pleti, tak by měla fungovat společnost!“¹⁴¹

Setkala jsem se jen s jednou situací, kdy žáci sami sebe „rozdělovali“ na „Romy a gádže“ – a to při hodině romštiny (popřípadě v rozhovorech o jazyce a jeho funkci a používání). Romština je pro některé studijní obory povinná, blíže se tomuto tématu budu věnovat v další části.

Na základě výzkumu tedy mohu říci, že ve škole je soužití majoritních a minoritních dětí bezproblémové, etnicita neovlivňuje jejich vztahy a předsudky, případně jakékoli náznaky rasismu se zde nevyskytují. Nyní se podívejme na několik faktorů, které k tomuto stavu přispívají. Proč je kategorie etnické identity něčím irelevantním, „neviditelným“?

Jedním z důvodů je, jak už bylo i v úvodu naznačeno, že u podobných kategorií nelze určit jasnou hranici. Spousta studentů je ze „smíšených“ rodin. Chlapec, kterého by většina „zaškatulkovala“ mezi majoritu, je jedním z mála ze subskupiny Olašských Romů – zkrátka, není to nic, co by bylo na první pohled, mnohdy i na pohled druhý, jasně definovatelné. Pokud se odpoutáme od (nekonečných) debat o etnicitě, nabízí se nám několik dalších vysvětlení. Žáci spolu tráví podstatnou část dne, postupně se poznávají, sdílejí zážitky, společně nadávají na učitele – na základě toho si utvářejí názor na ostatní spolužáky. Osobní zkušenost převládá nad předsudky, s kterými nejeden žák na školu nastoupil (to samozřejmě platí z obou stran).¹⁴² Stěžejním, podle mě, co žáky spojuje, je prostředí, z kterého pocházejí. Zde vzpomeňme Eriksenovy příklady – Kumara a Radžíva z Mauriciu¹⁴³, či Norské měšťany, kteří mají blíže k měšťanům jiných evropských měst, než rybářům z vesnic¹⁴⁴. Jak jsem již uvedla – škola je soukromá, avšak v případě rodičů, pobírajících sociální dávky, je školné hrazeno z fondu. Žáci, kteří si školu platí sami (popřípadě rodiče), jsou například v jihlavské pobočce tři. Sociálně znevýhodněné děti byly na základních školách převážně v menšině, měly problém zapadnout a nejen po finanční stránce udržet krok s ostatními. Zde je to tedy naopak a sdílení podobné životní situace je jeden z hlavních faktorů působících na kolektiv.

¹⁴¹ Úryvek z eseje 1

¹⁴² Zjištění na základě dotazníků a rozhovorů

¹⁴³ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie*. str. 324-325.

¹⁴⁴ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. str. 19-20.

7.1.2 Přístup učitelů a vedení školy

Učitelé působí na vývoj jedince od mateřské školy až po vysokou, předávají žákům nejen informace, ale také i hodnoty, často žáci přijímají jeho názory za své. Na střední škole je tento vliv slabší, než na škole základní, ale rozhodně ne zanedbatelný. Na škole takového typu, kde jsou hojně zastoupeny žáci z různých etnik, je důležité, aby s nimi učitel „uměl“ pracovat – od řešení konfliktů po znalost základních informací o zastoupených etnicích. Jak učitelé uvádějí, jejich práce vzbudila zájem o romskou menšinu¹⁴⁵.

„Některé zprávy v televizi vnímám úplně jinak, od té doby, co tu pracuju. Dokážu si představit tu situaci, ale i to, že ve zprávách je to někdy taková polopravda.“¹⁴⁶

„Romové přemýšlejí někdy úplně jinak, než ostatní děti. Když je člověk lépe pozná, uvědomí si, proč to tak asi je...“¹⁴⁷

Myslím si, že jejich zájem o romské etnikum je na místě, zde si ovšem dovoluji vytknout škole a jejímu vedení, že učitele nijak nepodněcují k získávání informací – například v podobě nějakého semináře s odborníkem.

Identitu ovlivňují postoje okolí, důležité v tomto kontextu je tedy zaměřit se i na postoje učitelů a vedení školy. V tomto případě etnicita přestává být „neviditelnou“ (to však i ze strany romských učitelů). Většina učitelů je z majority, pedagogické zkušenosti mají i z jiných škol – často svoje zkušenosti srovnávají. Jejich přístup k výuce i studentům se různí.

Přestože učí na této škole, z jejich projevu jsou čitelné postoje vůči Romům – nejen vůči studentům, ale i k celé romské populaci u nás, vycházející z postojů i předsudků majority obecně. To se netýká studijních výsledků – ty jsou na škole srovnatelné u majority a minority. K názoru na přístup ke vzdělání se ovšem postoje projevují – ač je problém zameškaných hodin a časté nepřítomnosti řešen jak mezi minoritními, tak majoritními studenty, ze strany učitelů je v „romském případě“ schováván za typické postoje k romské menšině, které byly zmíněny v teoretické části – „Vzdělání pro Romy není hodnotou“...

„Škola pro ně nikdy nebyla a nebude na prvním místě. I když by jejich rodiče (Romů) chtěli, aby dostudovali, v podstatě jim schvalují, když na školu kašlou.“¹⁴⁸

„Někdy se rodiče Romů rozčilují, když se snažíme udělat pořádek. Argumentují: ‚Říkali jste, že je tahle škola lehká‘, omlouvají jejich absence, zlehčují

¹⁴⁵ Výsledek dotazníkového šetření mezi učiteli

¹⁴⁶ Z rozhovoru s respondentkou U3

¹⁴⁷ Z neformálního rozhovoru s učitelkou, Jihlava

¹⁴⁸ Z rozhovoru s respondentkou U3

*problémy... Chtějí, aby jejich děti dostudovaly, ale hlavní prioritou to není... Oni by chtěli všechno hned, a když je něco na dlouho, tak opadá jejich zájem.*¹⁴⁹

V tomto výňatku z rozhovoru je patrný další rozšířený názor – Romové se soustředí na přítomnost, nemyslí do budoucna a podobně. Postoje, které učitele zaujímají vůči Romům, se neprojevují pouze v jejich vztahu k žákům, ale také k vedení školy – převážná část z nich jsou Romové. „*Ščuka, to je typickej Rom...*“, začala odpověď jedna z učitelek na můj dotaz, jaké je vedení školy.

Zajímavá je také dichotomie, kterou učitelé rozdělují děti na majoritu a minoritu (toto rozdělení se někdy lišilo od vlastní sebeidentifikace žáků!). Mezi nejčastěji používanými byly „*Romové x bílí*“ – nejčastější u většiny učitelů, „*Romové x Češi*“, „*Romové x ostatní žáci*“, „*Romové x Neromové*“ – používáno především romskými učiteli. Ale také jsem se setkala s „protikladem“ „*Romové x normální děti/žáci*“ – samozřejmě si uvědomuji, že tato rozdělení nejsou mířena proti romským dětem, pouze odráží jejich „uspořádání světa“. Myslím si však, že na jejich místě by bylo vhodnější používat taková označení, v kterých tyto náznaky nejsou. Zejména v případě poslední zmíněné dichotomie, zde se nabízí otázka, jsou-li Romové v opozici proti „normálním“ dětem, jsou tedy „**nenormální**“?

V tomto ohledu mě překvapilo, jak mají učitelé „jasno“ v tom, kdo je Rom, Nerom, či „napůl Rom“ (ovšem „napůl Čech/bílý/Nerom“ není nikdo...). V rozhovorech či debatách o přestávkách (které pro mě byly velice přínosné – učitelé si potřebovali často „ulevit“ a bez jakékoli strojenosti, přemýšlení, plni emocí vyprávěli, diskutovali, vysvětlovali...) se toto „škatulkování“ hodně projevovalo – především vzhledem k mé přítomnosti. Učitelé znají všechny žáky, proto si mezi sebou neupřesňují žádné informace, ale vždy se otáčeli na mě a doplňovali výpovědi: „*A to není Rom!*“, „*To jsou oba Romové*“... Taková hodnocení nemají žádný diskriminační, ani pozitivně-diskriminační charakter – pro ně, jako pro většinu lidí, je „přirozené“ takto na ně nahlížet. Nikdy jsem se neseťkala s názorem, že by Romové byli horší /lepší v prospěchu nebo chování – pokud učitelé v tomto ohledu hodnotí, tak pouze jednotlivé žáky – pouze u romských, jak již bylo zmíněno, jejich činy schovávají za romství. Takové tendence se stejně tak projevovaly vůči vedení školy:

*„To co je pro majoritu samozřejmost, písemnictví povinnosti a tak dále, je pro ně španělská vesnice, tím si nelámou hlavu...“*¹⁵⁰

„Placení, pronájem, telefon – trvá to, termíny je nezajmaj“

¹⁴⁹ Z rozhovoru s respondentkou U1

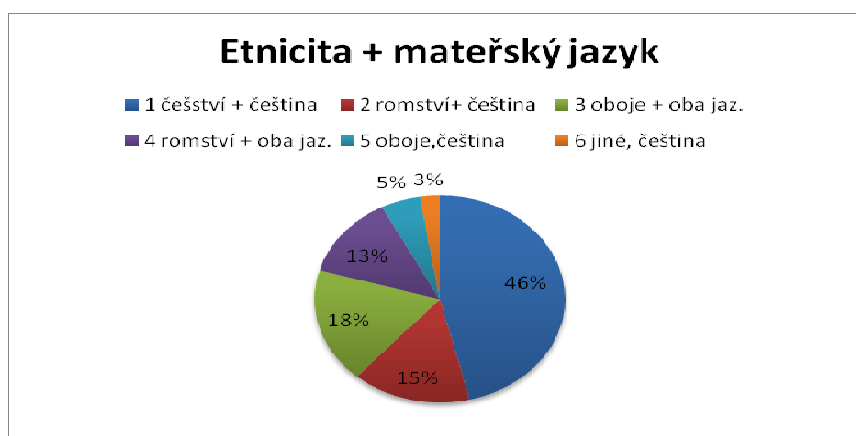
¹⁵⁰ Z rozhovoru s respondentkou U1

„To se neodstraní jednáním, to je mentalita“

„Nejde jim změnit psychiku“¹⁵¹

7.1.3 Vlastní vymezení romských studentů

Na úvod této kapitoly se nejdříve podíváme na graf, který zachycuje kombinaci etnické identity a mateřského jazyka žáků školy – jihlavské pobočky (39 respondentů). V grafu jsou uvedeny pouze ty kombinace, které byly zjištěny v rámci dotazníkového šetření – můžeme si tedy všimnout, že chybí například kategorie „češství + romština“ – z čehož můžeme odvodit, že jazyk je natolik silným identifikačním znakem, když žáci volí buď kombinaci obou identit či pouze romskou. K otázce jazyka se blíže dostanu v dalších kapitolách.

U žáků je například poměrně častá dvojí identita. Tento fakt je ze strany učitelů (potažmo majority) často opomíjen. Na základě rozhovorů i esejí vyplývá, že v tomto kontextu se tak deklarují například žáci, kteří pocházejí ze smíšeného manželství. Také žáci, kteří jsou z romské rodiny, kde jsou však potlačeny tradiční romské hodnoty i jazyk, často tyto děti mají bližší kontakt s vrstevníky z majority. „*Jsem napůl Romka.*“ zahajuje jedna dívka svoji esej.

„*Narodil jsem se v Čechách, mám český jméno, tak jsem přece úplně stejnej Čech, jako všichni ostatní.*“¹⁵² U této výpovědi bych chtěla poukázat na to, jak tyto kategorie „utváří“ prostředí školy. Různé obraty se opakovaly v esejích velice často. V některých hodinách, především romistiky, jsem je pak slyšela několikrát z úst učitele.

Snažila jsem se zjistit a popsat aspekty, které nejvíce působí na identitu romských žáků této školy.

¹⁵¹ Názory na vedení školy; diskuze s učiteli

¹⁵² Z eseje 2

„Jsem Rom. Už když jsem byl malej, tak mi máma říkala, ať se za to nikdy nestydím. Tenkrát jsem to moc nechápal, proč to furt říká. (...) Na základce se mi za to někdo smál, některý nadávali, to sem si vždycky vzpomněl, co mi máma říkala a jakoby jsem to pochopil.“¹⁵³

„Já jsem napůl – spíš si lidi myslej, že jsem Romka, to se hnedka pozná z jejich chování. Třeba v troleji odstoupěj, nebo si víc držej kabelku, když nastopíme. To mě vždycky tak mrzí a nejradši bych jim to tam řekla.“¹⁵⁴

„Co pro mě znamená romství? Hm, no asi to, že když někde potkám cizí Romy, tak mám takovej pocit, že na mě koukaj a myslej si: „Jsme s tebou kámo, jsme jedna rodina...“¹⁵⁵

Z výše uvedených výpovědí můžeme usoudit, že postoje okolí jsou nedílnou složkou. Často žáci popisovali situace, kdy jim bylo romství „vnucováno“ – v rámci školy i mimo ni – „Jsi Rom, tak snad víš, jak se to řekne romsky“, „Cikány sem nepouštíme“.

V rozhovorech i při hodinách bylo často možné rozpoznat, v kterých situacích převládá spíše ztotožnění se s romstvím a kdy s češtvím – často pomocí zájmen, pro tyto kategorie tak příznačných „my a oni“ – „Měli by (Romové) chodit do školy a do práce“, „Máme miň rozvodů“¹⁵⁶ Často v pozitivních souvislostech převládalo spíše ono „my“ – druhým případem tak bylo v rámci soucitu či křivdy – „máme málo našich lidí ve státní sféře“, „to jsme se tenkrát museli skrejvat“¹⁵⁷. Jak už jsem uváděla, v rámci školy se k romství či neromství studenti nijak výrazně nehlásí, ale **nepopírají** ho, berou ztotožnění se s etnickou skupinou jako něco přirozeného – zde můžeme porovnat s jinou střední školou – střední zdravotní v Brně, kde v prvním ročníku studuje pět romských dívek – v rámci třídy svoji identitu popírají a snaží se potlačit znaky, podle kterých by je ostatní spolužáci zařadili mezi Romy¹⁵⁸. Na porovnání příkladů vidíme, že Střední škola managementu a práva otvírá prostor, kde etnicita existuje, jako něco v pozadí, o což se snaží nejedna vláda ve svých multikulturních koncepcích, které se, jak lze vyčíst ze

¹⁵³ rozhovor se respondentem S1

¹⁵⁴ rozhovor s respondentem S2

¹⁵⁵ rozhovor s respondentem S6

¹⁵⁶ Oba výroky - jedna žákyně při hodině romistiky

¹⁵⁷ oba výroky – učitel při hodině romistiky

¹⁵⁸ Z rozhovoru s respondentkou U4, zároveň matkou jedné ze studentek

zpráv poslední doby, potýkají s neúspěchem. Jak prohlásila například kancléřka Merkelová o soužití německé majority a tureckých přistěhovalcích.¹⁵⁹

Většina studentů uvádí, že se v současné době neseťkávají s rasismem. Se svými spolužáky tráví i podstatnou část volného času – i tento fakt napomáhá k pozitivnímu vnímání vlastní identity nebo sebezařazování. Nedochází k potlačování hodnot či k snahám vymanit se z romské komunity.

K pozitivnímu posilování identity romské identity vedou i akce, kterých se škola účastní. Z těch nejzajímavějších uvádím například účast na „Týdnu romské kultury“, kdy žáci připravili vlastní program, za pomoci učitelů – jejich vystoupení se setkalo s velkým ohlasem jak mezi spolužáky, tak veřejností. Škola se také účastnila pietního aktu V Letech u Písku, kde je památník koncentračního tábora Romů. Tyto akce na jedné straně pomáhají posilovat romskou identitu, uvědomění si romství, na straně druhé majoritním žákům pomáhají pochopit romskou kulturu a její složky, což je pro soužití (jakýchkoli) kultur zásadní.

7.2 Kam se podělo romipen?

Romipen. Pojem, který nás, jakožto studenty sociální antropologie provází od začátku studia jako nedílná složka romské kultury i identity. Ty správné, „čisté“ hodnoty, pro Romy tak důležité. I když je romská kultura ovlivněna majoritní společností a jejími hodnotami, Romové si stále uchovávají prvky své kultury, proto mě překvapilo, že nikdo ze studentů střední školy managementu a práva jej nedokázal vysvětlit. Naprostá většina slyšela tento pojem poprvé. Ostatní jej slyšeli, přesto nevěděli, co si pod ním mají představit.

„Romistiku učím trochu jinak, takovou tu historii a takový věci, to přece všichni znaj...“¹⁶⁰

V rámci tohoto předmětu se učitel zaměřuje spíše na aktuální problémy soužití Romů a majority, jak jsem vyzorovala z návštěv v jeho hodinách a rozhovorech s ním. Je Rom – v hodinách často dával najevo svoji identitu – používal spojení „naši lidi“, „my“, „pro nás“. Myslím si, že s části je to i proto, aby „pomohl“ svým žákům při hledání místa ve společnosti i pohledu na svět. Eseje, které jsem získala od tohoto učitele, z hodin romistiky na téma Integrace Romů do společnosti, byly důkazem, že má na studenty velký vliv, fráze, které používal, i jeho názory, se opakovaly ve většině

¹⁵⁹http://www.lidovky.cz/cameron-se-pridal-k-merkelove-multikulturalismus-podle-nej-selhal-1d1-/ln_zahranici.asp?c=A110205_124616_ln_zahranici_ogo,http://zahranicni.ihned.cz/c1-47229300-merkelova-integrace-cizincu-selhala

prací. Studenti však nemají větší znalosti historie Romů, tradiční kultury a způsobu života (z čehož vychází současná situace), myslím si, že by bylo dobré předat jim i tyto informace – pro žáky z majority by bezpochyby byly také velkým přínosem, obzvláště v oboru Sociální péče - sociální činnost pro etnické skupiny. V dnešní době nelze brát znalost těchto věcí jako samozřejmost.

Žáci školy žijí životem s odlišnými hodnotami v porovnání s tradiční romskou společností. Každá společnost se vyvíjí, zejména pak, pokud je pod tlakem ze strany většiny, tedy majority. Dá se říci, že jejich identita je tvořena vlivy majority, které především působily na jejich rodiče i prarodiče, kteří se postupně, často nedobrovolně vzdávali romství, tedy i romipen. Na druhou stranu je dnešní společnost trochu schizofrenní – na jednu stranu „nutí“ Romy se přizpůsobit, na stranu druhou je odděluje a nálepkuje. Tato dvojsečnost romsko-české otázky dostala Romy do této situace. Vliv tradičních hodnot je pak více oslabován u Romů, kteří se přizpůsobují majoritnímu způsobu života. V současné době je často přijímán názor, že Romové nezapadnou do společnosti, pokud se nevzdají svých hodnot. Ač se škola snaží tuto problematickou situaci napravit a posilovat hodnot romství, často je situace spíše taková, že se Romové ony hodnoty musí naučit.

7.3 Vztah žáků ke vzdělání

Důležitost vzdělání si žáci plně uvědomují. Všichni chtějí dokončit střední školu a více jak polovina studentů by chtěla pokračovat na vysokých či vyšších školách. Vzdělání chápou jako nutnost dnešní doby - to je jejich hlavní motivace. Zájem o daný obor či konkrétní předměty obsazují nižší příčky na žebříčku hodnot. Nemám příliš velké zkušenosti s jinými středními školami, abych mohla porovnat, jaká je tato situace jinde, což by bylo jistě zajímavé a otevřelo prostor pro nové téma. Vzdělání = lepší místo ve společnosti, budoucnost. Takto odpovídala většina studentů (i v tomto případě se projevují hodnoty, které se snaží studentům vštípit škola).

V tomto případě si musíme uvědomit, že většina žáků měla nelehkou pozici na základní škole, což se promítá do současné situace – musí překonávat negativní vztah ke škole, nedůvěru v učitele či strach z vyloučení z kolektivu z důvodu jinakosti – ať už zapříčiněné sociálním znevýhodněním či etnickou příslušností.

¹⁶⁰ Z rozhovoru s respondentem U2

7.4 *Aspirace žáků*

Jak již bylo řečeno, žáci hledají skrz vzdělání místo ve společnosti.

„Bez maturity člověk dneska nic není. Když se zeptá gádžo a já bych řekla, že jsem na pracáku, tak se nic nezmění. Když řeknu, že mám maturitu a práci, tak už se ke mně bude chovat jinak, než kdybych byla na pracáku.“¹⁶¹

Maturita, zkouška dospělosti, je v očích žáků startovní čára do další kapitoly života. Většina z nich by ráda pokračovala dále ve studiu. Dost žáků by rádo pokračovalo v oboru, který si zvolili na střední škole – především v rámci sociální péče.

„Chtěla bych pomáhat těm, kdo to potřebují. Romům, třeba i dětem. Vysvětlovala bych jim, jak je důležitý chodit do školy. Aby tam taky šli a pak si našli práci. Aby už nebyly takovýhle problémy, jako jsou. Co třeba je vidět i v televizi.“¹⁶²

Pomáhat Romům se zařazením do společnosti – především prostřednictvím vzdělání a práce žáci vidí někdy až jako *povinnost* – jít správným příkladem romské komunity, pomoci jim. Pracovat v nápravném zařízení, jako asistent pedagoga, streetworker nebo učitel uvedlo vysoké procento studentů.

„Cikán si od Cikána nechá domluvit. Cikánům budou věřit víc než gádžům. Proto bych chtěl být streetworker. Pracovat s lidma.“¹⁶³

Spousta žáků by se chtělo věnovat podnikání nebo managementu – což vyplývá z celkové koncepce školy. Vysoké cíle žáky spojují – mnozí však projevují své obavy z neúspěchu. Nejčastěji mají žáci obavy ze špatných známek, které by jim znemožnily přijetí na vyšší či vysokou školu.

Aspirace žáků se v podstatě odráží v rovnici:

vzdělání → práce → peníze → dobrý život, místo ve společnosti

7.5 *Specifické problémy*

7.5.1 *Zameškané hodiny*

Mnohdy si činy žáků oponují s touhou po dobrém vzdělání. Na škole je časté řešení zameškaných i neomluvených hodin. Na první hodině chyběla pravidelně až polovina žáků. Rodiče jim zameškané hodiny omlouvají. I v tomto případě se učitelé ohánějí nezájmem Romů o vzdělání. Je nutné se na problematiku dívat globálněji. Trend rodičů podporujících své děti v záškoláctví není pouze doménou romského

¹⁶¹ Z eseje 3

¹⁶² Z eseje 1

¹⁶³ Z rozhovoru s respondentem S3

etnika.¹⁶⁴ V tomto případě to může být také proto, že pokud budou mít žáci více neomluvených hodin, přijdou o přídavky na děti. S touto variantou se ztotožňuje řada učitelů.

„Je to problém, zameškaný hodiny tady řešíme pořád. A nikam to nevede. Oni jim to omluvěj a ještě jsme ty špatný nakonec my.“¹⁶⁵

Dětí je ve třídě maximálně patnáct, to znamená, že pokud chybí půlka třídy, je to hodně znát a nedá se v podstatě pracovat. Často jsou tedy žáci pozadu oproti tomu, co by měli zvládnout.

7.5.2 Nestejný start

Žáci na střední školu přicházejí s různými znalostmi – je těžké najít cestu, jak je sjednotit. Jak již bylo naznačeno, mnoho žáků, kteří přicházejí na tuto školu (ať už do prvního ročníku nebo přestoupí z jiné školy), mají různou znalostní výbavu – to vychází především z problematického postavení, které na základních školách měli. Škole je někdy vytýkána nízká úroveň dodávaného vzdělání. Nutné je ovšem podívat se na problém i z druhé strany. Úkol sjednotit všechny žáky je bezesporu nelehký. Tam většina učitelů, znalců „zvenčí“ i samotní žáci vidí největší klad školy – je to příležitost, jakýsi vyrovnávací krok mezi základní školou a vstupem do života a na pracovní trh – důležitou součástí je i praxe v oboru – škola pracuje s mnoha institucemi, hotely, školami, školkami i s dalšími firmami. Pro studenty je to cenná zkušenost a pro zmiňované instituce je tento krok také přínosný – často dochází k odbourání předsudků, o čemž hovořili i někteří žáci:

„Na praxi jsem byla ve školce. Nejdřív na mě nekoukali moc dobře. Ani se se mnou nebavili. Ale když viděli, že dělám všechno, co mám, chodím v čas a pomohla jsem i s vánoční besídkou, bylo to pak dobrý... Dokonce říkali, ať tam pak jdu pracovat, až dodělám školu!“¹⁶⁶

Škola a její spolupráce tedy může napomoci lepším vztahům majority s minoritou, ač pouze lokálně. Zaměření se na lokální vztahy je podle mě důležitým krokem v romsko – české otázce.

¹⁶⁴Dostupné z WWW: < <http://www.novinky.cz/zena/deti/226754-skoly-resi-prazdne-lavice-zaskolactvi-casto-kryji-rodice.html>

¹⁶⁵ Z rozhovoru s respondentkou U1

¹⁶⁶ Z rozhovoru s respondentkou S2

7.5.3 Finance

Jeden z problémů, kteří učitelé řeší, je finanční situace dětí. Jak již bylo popsáno, drtivá většina rodičů žáků pobírá sociální dávky, od čehož se odvíjí mnoho školních situací. Všechny učebnice v půlce školního roku má zakoupené málokdo.

„Mám je tu v kanceláři a čekám, až mi na ně donesou peníze. Bez toho jim je bohužel nemůžu dát. Kdyby se s těma knížkama něco stalo, těžko bych z nich ty peníze doložila... Pořád dokola – peníze, peníze, peníze. Na obědy, na knížky. Máme tady i skříň s perama a papírama. Oni často nemaj ani to.“¹⁶⁷

S nedostatkem financí je také spojen problém nedostatku informací.

„Doma nemaj ani internet, některý ani počítač.“¹⁶⁸ To může někdy ztěžovat přípravu do školy a snadnější vyhledávání informací.

7.5.4 Domácí příprava, zázemí a podmínky

V rozhovorech a dotaznících žáci odpovídali kladně na otázku podpory ze strany rodičů ve vzdělání. Učitelé se ovšem shodují na pravé opaku. Většina z nich uvádí, že rodičům na vzdělání příliš nezáleží, že mají jiné hodnoty a ani sami pořádně nedokážou vyhodnotit důležitost situace. K otázce rodičů a přístupu ke škole se blíže dostanu v další kapitole. Domácí příprava je tedy mizivá, což je v očích učitelů velkým problémem žáků.

„Když jim dám úkol, tak si ho tady ráno v lepším případě dodělávaj. Doma nedělaj skoro nic.“¹⁶⁹

Většina učitelů vidí chybu v přístupu rodičů – i jejich negramotnosti. Neschopnost rodičů vést svoje děti, pomáhat jim se podle nich velkou měrou podepisuje na nepřipravenosti žáků.

„Když potřebujou (rodiče) podepsat nějaký papíry třeba pro úřady, tak je vidět, že to neuměj ani přečíst. Musim jim ukázat, kde to maj podepsat. A tam pak „nakreslej“ podpis.“¹⁷⁰

Rodiče jsou nedílnou složkou působící na hodnoty svých dětí, tedy i vzdělávání. Je vidět, že oslabení tohoto vlivu se často negativně podepisuje na přístupu dětí.

¹⁶⁷ Z rozhovoru s respondentkou U1

¹⁶⁸ Stejný zdroj

¹⁶⁹ Z rozhovoru s respondentkou U3

¹⁷⁰ Z rozhovoru s respondentkou U1

7.6 Ovlivnění prostředím, výchovou; rodiče a škola

Nyní bych chtěla navázat na předchozí kapitolu a podrobněji se zaměřit na vliv prostředí a výchovy na žáky střední školy práva a managementu.

Jak jsem již zmínila, žáky spojuje sociální prostředí, z kterého pocházejí. Přes to, především romští studenti, se i přes nedostatek financí obklopují symboly, které poukazují na určité postavení. Tyto symboly jsou pro ně důležité a prestižní. I když nemají učebnici českého jazyka, mají nejlepší mobilní telefony, přehrávače nebo značkové doplňky. Zde by opět mohl někdo vznést připomínku o důležitosti takovýchto symbolů v romské komunitě – vzpomeňme příklad se satelitními parabolami v romských osadách, kde mnohdy nebyla zavedena ani elektřina. Je těžké, ba i nemožné, určit hranici mezi tradicí zakořeněnou v současných hodnotách Romů a snahou rodičů dopřát svým dětem „to nejlepší“ – tedy to, po čem touží, co si přejí. V dospívajícím věku jsou to především takové věci, které poukazují na životní styl. Ty mají přednost před dlouhodobým zájmem dosáhnout kvalitního vzdělání. Znovu tedy připomínám, že ne vše, co se děje (nejen) v romské komunitě, je „romské“, „tradiční“ a podobně.

Ač je přáním rodičů, stejně tak jako žáků, dokončení školy a maturita, z praxe mohu potvrdit, že tato tužba často zůstává prázdnou frází, bez jakýchkoli snah či vlastního přičinění. Jedna matka žáka chodí do školy uklízet. Nijak ji ovšem neznepokojuje, že její syn není na začátku vyučování přítomen. Nezájem rodičů je podle mnohých učitelů častým jevem. Z počátku mají zájem a snahu spolupracovat se školou, tento zájem časem opadá a slábne. Když jsem v rozhovorech mezi učiteli zjišťovala, proč by to tak mohlo být, většina se vyjadřovala opět (!) prostřednictvím stereotypů a předsudků, které jsem již uváděla – především to, že vzdělání není pro Romy hodnotou. Ve spojitosti s klesajícím zájmem je to především, podle učitelů, orientace na okamžité potřeby. Tato problematika by bezesporu stála za hlubší rozpracování. Při mém výzkumu se mi nepodařilo nasbírat dostatek materiálu, na základě kterého bych mohla tyto stereotypní představy potvrdit či vyvrátit. Mohu jen doplnit, že sociální postavení většiny rodin je pojeno s omezenými finančními možnostmi – pro takové rodiny je orientace na současnost v podstatě nutností, ať je důležitost vzdělání dětí na jakékoli pozici hodnotového žebříčku.

Výše jsem se zmiňovala o rodině jako o základu romské pospolitosti. Nyní se podívejme, jak působí její vliv na hodnoty romských žáků střední školy managementu a práva. Rodinný život často vítězí nad školní docházkou. To můžeme demonstrovat několika příklady:

- Těhotná matka studentky požádala o přerušení studia své dcery, sama nevládala starat se o rodinu a pomocná ruka dcery byla na místě. Zda se dcera vrátí po přerušení do školy je otázkou, spousta takových žáků se nakonec rozhodlo pro odchod ze školy.
- Pro přerušení studia se také rozhodla dívka, která patřila mezi premianty třídy. Důvodem bylo založení vlastní rodiny.
- Žák, který navštěvoval maturitní ročník, přerušil studium, aby se mohl věnovat své rodině a zajistit svého dvouletého syna. *„No, rozhodně jsem to nezabalil, chybí mi rok, ale mám skoro dvouročního syna a musím ho živit, takže musím makat..., dal jsem si takovou roční přestávku. Úsměv malýho když mu donesu nějakou hračku, za to bych dělal cokoli na světě... Když on je šťastnej, já taky.“*¹⁷¹
- Jedna dívka odešla, protože musela převzít ženskou roli v domácnosti, její matka byla umístěna do vězení.
- Posledním příkladem je dívka, která přerušila školu z důvodu stěhování se za rodinou do Anglie. Ve škole o sobě pořádně nedala vědět, proto zástupkyně řiditele ani nevěděla, zda studium přerušuje či končí.

Toto je výběr extrémních příkladů, na které jsem chtěla demonstrovat přednost rodinného života před vzděláním. Důležitost rodiny a rodinných hodnot se projevuje i v dalších situacích. Především v rámci pozitivního vnímání romského etnika. Především tedy silná solidarita mezi generacemi, nízká rozvodovost a početné rodiny – v těchto bodech spatřují romští žáci klady romské rodiny. Domnívám se, že tyto hodnoty do velké míry spoluutváří i vliv školy, hlavně předmětu romistiky, kde jsou tyto hodnoty posilovány. Na druhou stranu romští studenti opravdu uváděli vyšší počet sourozenců a častěji byli z úplných rodin (ve srovnání s majoritními spolužáky).

7.7 Jazyk

Na začátku této kapitoly bych chtěla znovu odkázat na graf „eticita a mateřský jazyk“ na straně 45, z kterého vyplývá, že romštinu, jako mateřský jazyk uvádí 33% žáků, ovšem pouze v kombinaci s češtinou. Myslím si, že v kontextu České republiky v současnosti nenalezneme romské děti, které by ovládaly pouze romštinu – což můžeme porovnat se situací na východním Slovensku, především v stále izolovaných

¹⁷¹ Z rozhovoru s respondentem S1

osadách, kde romština převládá. Větší vliv češtiny v tomto porovnání je dán především rozdílným způsobem života Romů v Čechách a na Slovensku. Pokud v kontextu České republiky hovoříme o segregaci či izolaci, nenabývá tento pojem takového významu, jako na východním Slovensku - kontakt s majoritou je i přes jisté známky segregáčnických tendencí běžný. Na prvním místě důležitosti či četnosti používání jazyka je čeština. Žáci mají větší jistotu v jejím používání a bohatší slovní zásobu. K romštině ovšem mají kladný vztah.

„*Umím romsky.*“, „*Romština je můj mateřský jazyk.*“ – je důležité zamyslet se nad významem těchto pojmů pro žáky či Romy obecně. Často se ztotožňovali s těmito výroky žáci, kteří měli pouze základní znalost romštiny a nebyli schopni sestavit složitější větu. Byla jsem přítomna na hodině romštiny, když přišli dva noví žáci, kteří přestoupili z jiných středních škol. Učitel se jich zeptal, zda umí romsky. Oba odpověděli, že ano. Zeptal se jich přibližně na deset slovíček z patnácté lekce učebnice *Romaňi Čhib*, ani jeden z chlapců nedokázal odpovědět. Učitel je tedy vyzval, aby o sobě něco řekli v romštině. Přes značné obtíže dali dohromady základy typu „*jmenuji se..., bydlím v...*“. Znamená tedy toto „umět romsky“? Jaké další faktory působily na chlapce při výběru odpovědi? Přestoupili na „romskou“ školu, nikoho neznali – přišlo mi, že se v takovém prostředí - před romským učitelem, možná i přede mnou – jim přišlo odpovědět kladně nutné. Když jsem se s jedním z nich potom bavila, ptala jsem se, jestli rozuměl textům, byl schopen v češtině převyprávět text, který se četl v hodině, v romštině nikoli. Pasivně rozumět textu bylo snazší pro většinu žáků. To ovšem neplatilo u čtení. Četba činila žákům mnohdy problém. Žáci, kteří měli nějakou znalost romštiny před nástupem na školu, i ti, kteří s romštinou začínali, se nikdy před tím neseťkali s psanou formou romštiny. Absence romské literatury, i přes tendence poslední doby spojené s jejím rozšiřováním, je jedním z faktorů, který ovlivňuje postavení romštiny dnes i v minulosti. Možná právě proto mohli být chlapci zaskočeni, romštinu, potažmo romský etnolekt, ve škole nikdy nepoužívali, mohlo být těžké „přepnout“ do romštiny. Majoritní žáci se shodovali, že romština pro ně před zahájením byla pouze jakýmsi slangem bez jakýchkoli pravidel a gramatiky.

„*Vždycky, když jsem to slyšel, přišlo mi to jako nějaká hatmatilka a hulákání*“¹⁷², dodává k tématu žák, který se začal romštinu učit minulý rok. „*Umím romsky*“ je posunutý význam. Mnohdy stačí pár slovíček a základy gramatiky, aby se takto někdo prezentoval. Škola, především učitel romštiny a romistiky působí na postoje žáků –

¹⁷² Z rozhovoru s respondentem S4

pokud je tedy romština vnímána jako něco pozitivního, dochází podle mě k větší míře ztotožnění se s tímto názorem. To dosvědčuje i výrok žáka:

„Myslím si, že většina umí dobře cigánsky. Akorát jsou třeba výjimky, kde je jenom jeden rodič Rom a bydlí třeba na nějakym předměstí bo vesnici a doma nemluví cigánsky. Normálně mluvíme česky jo, ale když třeba někoho pomlouvaj tak cigánsky.“¹⁷³

„Jo, my všichni umíme, jen tyhle dva gádžové ne.“¹⁷⁴

Samozřejmě není možné v tomto případě zobecňovat. Někteří romštinu opravdu ovládají bez sebemenších problémů a uvádějí, že ji běžně používají (doma, v místě bydliště...). Rozdíly mezi těmito skupinami, tedy žáky, kteří se ztotožňují s názorem, že romštinu ovládají a skutečně jim nedělá problém, a žáky, kteří se sice taky k tomuto názoru přiklánějí, ale jsou u nich patrné problémy při vyjadřování, četbě či malá slovní zásoba byly patrné i v hodinách romštiny. Znalost jazyka neměla ale vliv na postoj k němu – jak jsem již zmínila, ten je pozitivní.

Praxi, kdy je romština používána jako jakýsi „tajný“ jazyk, mohu potvrdit, nejen na základě tohoto výzkumu. Při výzkumu drogové problematiky v jednom středočeském městě se spolu Romové také bavili česky, když přišla řeč na „choulostivá“ témata, plynule přešli do romštiny. Příkladem z jihlavské pobočky je můj první den výzkumu, kdy jsem slyšela několikrát větu „Kdo to je?“ v romštině.

„No, mluvíme česky, ale když třeba někoho pomlouvaj, tak cigánsky.“¹⁷⁵

Někdy byla romská slova dosazována do českých vět: *„Když jsme měli džuvi (vši - etnolektem), tak jsme nešli do školy...“¹⁷⁶* Takovéto kombinování nebylo zase tak rozšířeným jevem, přesto ho zmiňuji. Přišlo mi zajímavé, že na to nikdo nereagoval – žádnou poznámkou, pozastavením se. Nejčastěji byla používána slova *more*, *dilino* a různá zvolání, což by se dalo považovat za slang školy, tato slova používají jak majoritní, tak minoritní žáci.

Znalosti žáků romského jazyka se tedy dost rozcházejí, to je především ovlivněno rodinou a prostředím, z kterého pocházejí. Důležitý je pozitivní přístup žáků k romštině, bez kterého by další potenciální snahy o zlepšení postavení romštiny nebylo možné. Takové tendence nemohou přijít „shora“.

¹⁷³ Z rozhovoru s respondentem S13

¹⁷⁴ Ze skupinové diskuze nad používáním jazyka v jihlavské pobočce

¹⁷⁵ Z rozhovoru s respondentem S1

¹⁷⁶ z neformálního rozhovoru s žákyní ZŠ v Pardubicích

8 Závěr

Cílem bakalářské práce bylo přispět ke komplexnímu popisu romské identity a popsat aspekty, které ji ovlivňují. Ty jsou v teoretické části předkládány jako kompilace dostupné literatury zabývající se tématem. Pozornost byla také věnována tématu vzdělávání Romů – jako jedné složce ovlivňující romskou identitu. Teoretická část sepsaná na základě terénního výzkumu se zaměřovala na otázku identity u Romů studujících na střední soukromé škole managementu a práva, založené romským aktivistou, JUDr. Emilem Ščukou.

Záměrem bylo přinést poznatky o tom, jak vzdělávání na této specifické škole působí na složky jejich identity a jaké další aspekty ji spoluutvářejí.

Stanovené hypotézy a jejich zhodnocení

Před zahájením samotného výzkumu byly stanoveny hypotézy, nyní se podívejme, jak byly na základě výzkumu zhodnoceny.

- **Škola je soukromá, rodiče žáků tedy mají kladný vztah ke vzdělání, své děti (nejen finančně) podporují.**
- Tato hypotéza se nepotvrdila. Studium je pro žáky, jejichž rodiče pobírají sociální dávky, hrazeno z fondů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. To by se samozřejmě nemuselo vylučovat s první částí mé hypotézy. Četnost zameškaných hodin, omlouvání záškoláctví, absence domácí přípravy ovšem poukazují na opak. Přesto je důležité zmínit fakt, že rodiče žáků si přejí, aby jejich děti dostudovaly. Problémem spíše je, že jim neumí pomoci.
- **Prostředí, z kterého žáci pocházejí, má do velké míry vliv na jejich studium.**
 - V průběhu terénního výzkumu byla tato hypotéza potvrzena. Prostředí má určující vliv nejen na vztahy mezi majoritou a minoritou, ale také ovlivňuje přístup ke škole i školství. I přes zmiňovaný vliv školy a jejího prostředí je důležité si uvědomit, že žáci s určitým hodnotovým žebříčkem na školu přišli, působí na ně (ve většině případů) stále výchova rodičů a okolí. Pokud je to navíc prostředí stigmatizované, sociálně znevýhodněné - hodnoty žáků, kteří z něj pocházejí, se liší od hodnot imaginárního „průměrného žáka“, pro kterého je školství nastaveno – a běžné školy

v tomto bodě často „narazí“. Potvrzení této hypotézy vychází jak z výpovědí učitelů (v textu např. v kapitole *Přístup učitelů a vedení školy*) i ze strany žáků (kapitoly *Vlastní vymezení romských studentů, Specifické problémy*).

- **Studium na střední škole tohoto typu specificky ovlivňuje hodnoty, postoje a působí na identitu žáků.**
- Moje třetí hypotéza se do značné míry potvrdila. Škola působí na postoje žáků, má značný vliv na jejich hodnoty i názory, odráží se v soužití s majoritou. Napomáhá romským žákům k rozvoji pozitivního vztahu k romství a pomáhá jim najít sebe sama, v čemž spatřuji velké pozitivum této školy. Majoritní žáci se díky škole dostávají do kontaktu s romským etnikem, mohou jej tak lépe poznat, což mění jejich postoj k celému etniku. Zde se můžeme ptát, zda je to na běžných středních školách obdobné – což by jistě stálo za další výzkum, který by se doplňoval s náplní cílů mé práce. V očích žáků, kteří přišli na tuto školu z jiných středních škol (z důvodů rasových, nezvládnutí studia či finančních), vítězí stávající škola – v přístupu učitelů i co se týče kolektivu žáků. Dalším příkladem může být příklad popírání identity romskými studentkami na střední zdravotnické škole, který popisují v kapitole *Vlastní vymezení romských studentů*.

V kontextu školy se potvrdil fakt, že identitu (nejen Romů) vzdělávání ovlivňuje, formuje a spoluutváří. To se projevovalo ve vztazích mezi majoritními a minoritními žáky školy, kteří mají společné hodnoty. Jednak je pojí prostředí, z kterého pocházejí – naprostá většina rodičů pobírá sociální dávky – sociální znevýhodnění žáků, které jinde bylo důvodem k vytažení z kolektivu, je zde společný znak identity. Dále je důležité zmínit, že díky studiu na této škole se majoritní a minoritní žáci sbližují, odpadají etnické či rasové problémy. Etnicita nehraje žádnou roli v kolektivu a vztazích žáků. Škola si klade za cíl působit pozitivně na identitu romských žáků a majoritě podat co nejlepší informace o této menšině. Tento cíl považuji za naplňovaný – což se odráží právě v bezproblémových vztazích i pozitivnímu sebeuvědomování si romství u romských žáků. V tomto bodě spatřuji největší přínos školy – doslova multikulturní prostředí, které napomáhá ke sbližování dvou světů

9 Použité zdroje

Bibliografie

ANDERSON, Benedict. Představy společenství: úvahy o původu a šíření nacionalismu. Praha: Karolinum, 2008. 274 s. ISBN 9788024614908.

BALABÁNOVÁ, Helena. Romské děti v systému českého základního školství a jejich následná profesionální příprava a uplatnění. In Kolektiv autorů. *Romové v české republice*. Praha : Sociopress, 1998. s. 558. ISBN 80-902260-7-8.

BARTH, Frederik: Introduction. In *Ethnic groups and boundaries*. Boston: Little, Brown and Company, 1969.

BARTOŇOVÁ, Miroslava. *Strategie ve vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním se zřetelem na romské etnikum v počátečním vzdělávání*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. ISBN 978-80-210-5103-4.

BAUMAN, Zygmunt. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1996. s. 233. ISBN 80-85850-14-1.

BERGER, Peter; LUCKMAN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 214 s. ISBN 80-85959-46-1.

BOŘKOVCOVÁ, Máša. Romský etnolekt češtiny. In JAKOUBEK, Marek. HIRT, Tomáš. *Romové: kulturologické etudy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. ISBN: 80-86473-83-X.

BUBÍKOVÁ, Šárka. Předmluva. In BUBÍKOVÁ, Šárka; ZDERADIČKOVÁ, Olga; KAYLOR, Michael M. *Problematika identity = The Issue of identity: identity a globalizace: sborník příspěvků*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003. 137 s. ISBN 80-7194-590-0.

DAVIDOVÁ, Eva. *Romové a česká společnost: hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2001. s. 89. 80-238-7739-9.

DĚDIČ, Miroslav. *Škola bez kázně*. České Budějovice: Jihočeské nakladatelství, 1985. 222 s.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007.

FRIŠTENSKÁ, Hana, HAIŠMANN, Tomáš, VÍŠEK, Petr. *Informace o stavu romské menšiny v České republice: Identita Romů, její stav a perspektivy*. In: Kolektiv autorů. *Romové v České republice*. Praha: Sociopress, 1999. s. 558. ISBN 80-90-22-60-7-8.

- GABAL, Ivan. Etnické klima české společnosti. In GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Praha: G plus G, 1999. s. 341. ISBN 80-86103-23-4.
- GIDDENS, Anthony. Sociologie. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- HAIŠMAN, Tomáš. Romové v Československu v letech 1945-1967. In *Romové v České republice*. Sociopress, Praha, 1998. s. 558. ISBN 80-902260-7-8.
- HARTL, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. Praha: Portál 2004, 311 s. ISBN 80-7178-803-1.
- HOLOMEK, Karel. Romská menšina v České republice. In GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Praha: G plus G, 1999. s. 341. ISBN 80-86103-23-4.
- HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Lidové noviny, 2002, 84 s. ISBN 80-7106-615-X.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Můžeme se domluvit*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1998, 3. vydání. 129 s. ISBN 80-7067-905-0.
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Několik poznámek k hodnotám Romů*. In: Kolektiv autorů. *Romové v České republice*. Praha: Sociopress, 1999. s. 558. ISBN 80-902260-7-8.
- JAKOUBEK, Marek. *Cikáni a etnicita*. Praha: Triton, 2008. s. 403 ISBN 978-80-7387-105-5.
- JAKOUBEK, Marek; BUDILOVÁ, Lenka. *Romové a cikáni - neznámí i známí: interdisciplinární pohled*. Voznice : Leda, 2008. 342 s. ISBN 978-80-7335-119-9.
- KLÍČOVÁ, Kateřina. Sčítání lidu: romští Češi nebo čeští Romové. In MARADA, Radim. *Etnická různost a občanská jednota*. Brno: CKD, 2006. s. 221-255.
- Kolektiv autorů (editor českého vydání Jiří Kopal). *Stigmata: segregovaná výuka Romů ve školách střední a východní Evropy : (včetně systémového doporučení Ligy lidských práv a analýz dopadu nové legislativy z let 2004-2005- na vzdělávání romských žáků v českém základním školství)*. Brno: Evropské centrum pro práva Romů Liga lidských práv, 2007.
- NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v České společnosti*. 2003. s. 223. ISBN 80-7178-741-8.
- NEČAS, Ctibor. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, 129 s. ISBN 80-244-0497-4.
- PETRÁŠ, René; PETRŮV, Helena; SCHEU, Harald Christian. *Menšiny a právo v České republice*. Praha: Auditorium, 2009. 507 s. ISBN 978-80-87284-00-1.
- PETRUSEK, Miroslav. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-164-1.
- ŘÍČAN, Pavel. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha : Portál, 1998. 142 s. ISBN 80-7178-250-5.

ŠATAVA, Leoš. Jazyk a identita etnických menšin: možnosti zachování a revitalizace. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. S. 215. ISBN 978-80-86429-83-0.

ŠIMÍKOVÁ, Ivana. Romové jako sociálně vyloučená skupina. In NAVRÁTIL, Pavel. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. s. 223.

ŠIŠKOVÁ, Tatjana. *Menšiny a migranti v České republice*. 2001. S. 188. ISBN 80-7178-648-9.

ŠOTOLOVÁ, Eva. *Vzdělávání Romů*. Praha: Karolinum, 2008. 124 s. ISBN 978-80-246-1524-0.

UHEREK, Zdeněk; NOVÁK, Karel. Etnická identita Romů. In VAŠEČKA, Michal. Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002. s. 93-111. ISBN 80-88935-41-5.

VEČERKA, Kazimír. Romové a sociální patologie. In Kolektiv autorů. *Romové v České republice*. Sociopress: Praha, 1998. s. 558. ISBN 80-902260-7-8.

Periodika

UHEREK, Zdeněk. Poznámky k tématu identity a jejího vytváření u Romů v České republice. *Romano džaniben*. 2010, 16., 1, s. 11-23. ISSN 1210-8545.

HUBINGER, Václav, et al. Základní pojmy etnické teorie. *Český lid*. 1991, 4, s. 237-257. str. 241.

Internetové zdroje

ČADA, Karel. SOCIOLOGICKÝ VÝZKUM ZAMĚŘENÝ NA ANALÝZU PODOBY A PŘÍČIN SEGREGACE DĚTÍ, ŽÁKYNĚ, ŽÁKŮ A MLADÝCH LIDÍ ZE SOCIOKULTURNĚ ZNEVÝHODŇUJÍCÍHO PROSTŘEDÍ. In [online]. Praha, 2009 [cit. 2011-02-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.gac.cz/cz/nase-prace/zakazky-2005-2009/>>.

HIRT, Tomáš. *Romská etnická komunita jako politický projekt: kritická reflexe*. In: JAKOUBEK, Marek, HIRT, Tomáš. *Romové: kulturologické etudy (etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace)*. – citace přejata z ELŠÍK, Viktor. Romové, etnicita a radikální konstruktivismus. *Literární noviny*, č. 21, 23. května 2005, str. 6. Dostupný z WWW: ulug.ff.cuni.cz/lingvistika/elsik/Elsik_2004_HO_Etnicita.pdf

CHARVÁT, Jan. Přehled projevů nenávistného chování a skupin, pro něž je toto jednání typické. In HRUBÝ, Miloš; ČERNÝ, Jan. *(Ne)zvaní hosté : sborník textů pro města a obce, které se zamýšlejí nad možností aktivně bránit shromážděním z nenávisti*. Praha: Člověk v tísni, 2009. s. 96. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7963/Ne_zvani_hoste_web.pdf>.

PEČÍNKA, Pavel. Jak se rozdělení Československa podepsalo na životě Romů?. *Britské listy* [online]. 2009, [cit. 2011-03-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.blisty.cz/art/50180.html>>.

SADOVNIK, Alan R. BASIL BERNSTEIN. [cit. 2011-03-14]. Dostupné z WWW: <<http://www.ibe.unesco.org/publications/ThinkersPdf/bernsteine.pdf>>.

Romské děti ve zvláštních školách, diskriminace trvá. *Hospodářské noviny* [online]. 12, a, [cit. 2011-02-15]. Dostupný z WWW: <<http://hn.ihned.cz/c1-39204870-romske-deti-ve-zvlastnich-skolach-diskriminace-trva>>.

BARŠA, Pavel. Konec Romů v Česku? : Kacířské eseje plzeňských antropologů. [cit. 2011-03-10]. Dostupné z WWW: <http://www.varianty.cz/download/pdf/texts_8.pdf>.

Www.amnesty.cz : Romští žáci doplácí na segregaci ve vzdělání [online]. [cit. 2011-02-15]. Amnesty International. Dostupné z WWW: <<http://www.amnesty.cz/news/article.php?id=587>>.

Www.romove.radio.cz [online]. 19-11-2010 [cit. 2011-01-21]. Rasová segregace na českých školách pokračuje. Dostupné z WWW: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/23622>>.

¹ *Www.szso.cz* [online]. 18.10.2003 [cit. 2011-02-01]. Český statistický úřad. Dostupné z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/p/4114-03>>. http://zpravy.idnes.cz/uci-se-anglictinu-i-romstinu-chteji-mit-maturitu-f6h-/studium.asp?c=A070509_140526_stredniskoly_bar

.msmt.cz [online]. 2006 [cit. 2011-02-21]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/socialni-programy/program-na-podporu-romskych-zaku-strednich-skol>>.

<http://www.gypsyloresociety.org>

<http://www.rroma.org>

<http://www.dzeno.cz>

<http://www.llp.cz/cz>

<http://www.amnesty.cz>

[Www.romove.radio.cz](http://www.romove.radio.cz)

[Www.szso.cz](http://www.szso.cz)

www.msmt.cz

www.gac.cz

www.sosmap.cz

<http://www.rommuz.cz>

10 Přílohy

- A) seznam respondentů
- B) otázky z dotazníku pro učitele
- C) otázky z dotazníku pro žáky
- D) vybrané eseje
- E) fotografie

A) Seznam respondentů¹⁷⁷:

- S1: student jihlavské pobočky, 21 let
- S2: studentka jihlavské pobočky, 17 let
- S3: student jihlavské pobočky, 18 let
- S4: student jihlavské pobočky, 17 let
- S5: studentka jihlavské pobočky, 17 let
- S6: student jihlavské pobočky, 16 let
- S7: studentka jihlavské pobočky, 17 let
- S8: studentka jihlavské pobočky, 20 let
- S9: student jihlavské pobočky, 18 let
- S10: student jihlavské pobočky, 18 let
- S11: student jihlavské pobočky, 17 let
- S12: student jihlavské pobočky, 15 let
- S13: student brněnské pobočky, 17 let
- S14: student brněnské pobočky 18 let
- S15: studentka brněnské pobočky 16 let
- S16: studentka brněnské pobočky, 17 let
- U1: učitelka a zástupkyně ředitele jihlavské pobočky
- U2: učitel brněnské pobočky, externě učí i v jihlavě
- U3: učitelka jihlavské pobočky, 67 let
- U4: učitelka a výchovná poradkyně brněnské pobočky
- U5: učitelka jihlavské pobočky, 65 let
- U6: učitel jihlavské pobočky, 67 let
- U7: učitelka jihlavské pobočky

¹⁷⁷ V seznamu uvádím všechny respondenty, z jejichž výpovědí vycházím, tedy i ty, které v práci přímo necituji

B) Otázky z dotazníku pro učitele

Pohlaví: žena x muž

Věk:

Dosažené vzdělání (prosím, uveďte i obor):

- 1) Jak dlouho vyučujete na této škole?
- 2) Jste zaměstnán(a) ještě někde jinde? Uveďte, prosím, obor (popř. pozici).
- 3) Proč jste se rozhodl(a) působit na této škole? Jaké byly Vaše důvody k přijetí práce na této škole?
- 4) Máte i jiné pedagogické zkušenosti? Pokud ano, můžete stručně popsat rozdíl mezi výukou na této škole a dalšími činnostmi?
- 5) Jak hodnotíte přístup žáků k výuce a vzdělání?
- 6) Máte nějakou zkušenost s komunikací s rodiči žáků? Můžete ji stručně popsat?
- 7) Jakou výhodu vidíte v typu školy, ve které pracujete?

Vyberte, prosím, možnost, s kterou se ztotožňujete. (1 = ano, 2 = spíše ano, 3 = nevím, 4 = spíše ne, 5 = ne)

Jsem spokojen(a) s vedením instituce	1	2	3	4	5
Vedení a pobočky spolu úzce spolupracují	1	2	3	4	5
Má práce mě naplňuje	1	2	3	4	5
Práce ve mně vzbudila zájem o romskou menšinu	1	2	3	4	5
Mezi minoritními a majoritními žáky se vyskytují rasové problémy	1	2	3	4	5
Etnická příslušnost je určující pro (kamarádské) vztahy mezi žáky	1	2	3	4	5
Žáci fungují jako kolektiv	1	2	3	4	5
Žáci jsou ovlivněni prostředím, z kterého pocházejí	1	2	3	4	5
Romští žáci se ztotožňují s „romstvím“	1	2	3	4	5
Vztahy mezi žáky a učiteli jsou bezproblémové	1	2	3	4	5
Učitelé jsou pro žáky autoritou	1	2	3	4	5
Učitelé a žáci k sobě mají blízko	1	2	3	4	5

C) Otázky z dotazníku pro žáky

Pohlaví: žena x muž

Věk:

Identita: ztotožňuji se spíše s: a) češtvím b) romstvím c) oboje d) jiné:

Mateřský jazyk: a) čeština b) romština c) oboje d) jiný:

- 1) Co pro vás znamená vzdělání?
- 2) Chtěl(a) byste pokračovat v dalším studiu (vyšší, vysoká škola...)? Jaký obor?
- 3) Jaké povolání byste chtěl(a) v budoucnu vykonávat?
- 4) Proč jste se rozhodl(a) studovat na této škole? Co vás ovlivnilo?
- 5) Jaké vnímáte klady a zápory této školy?
- 6) Jak hodnotíte vztahy mezi žáky v této škole?
- 7) Jak hodnotíte vztahy mezi učiteli a žáky?
- 8) Podporují vás rodiče ve vzdělávání?
- 9) Setkali jste se po dobu studia na této škole s rasismem (ať už v ní nebo jinde)? Pokud ano, prosím, popište tuto situaci.
- 10) Setkali jste se s pojmem „Romipen“? Co pro vás znamená?

D) Vybrané eseje na téma „Integrace Romů do společnosti“ (téma zadáno učitelem)

Integrace Romů do společnosti

Myslím že aby se Romové začlenili, tak to nezalží jen na nich ale i na nás bílých. Bílí občané dsuzují Romů a hází je do jednoho pytle! Chyba a velká mezi nimi jsou slusní, kteří chtějí práci ale skoro nikdy je nemou, protože jsou jiné rasy. Je pravda že někteří Romové se nechovají až tak slusně a dobcě ale to i bílí. Měli by se respektovat na vzájem jinak se nikam nedostanem. Bylo jsem kolikrát u toho jak něs sedli na Roma a pítom on sebyl a to protože je Rom. To není správný. Oni se nemizou nebo že jsou jiné tak jako bílí jsou Romů. Já osobně sem vyvístala tam kde byli Romové avim se snema do sed. Nezalží na barvu plati ale na tom chování. Někteří bílí se chovají líp, ~~to~~ máme si co vyvístat. Přestaní se se dívat na barvu lidí ale přijmí se se navzájem. Jsme si všichni rovni. Romů jsou lidé tak jako my. Já osobně dřím s ~~to~~ Romama. Ano jsem bílá taky proti Romům nic nemám. Beze lidí všechny stejné a tak by si to měl říct jak lípěj tak ay Rom. Je pravda že každou le ay bílí člověk je a bude a esli je línej nebo lípěj nemelo by se to řídit podle rasy! Bílí by měli at obledy jsou se snema, tak oni se to nemizou.

Integrace Romů do společnosti:

Romové by měli změnit především svůj přístup k věcem ze sociální sféry. Měli by se více snažit pracovat a ne být jen doma a čekat ze soc. dávek. Vídeňské Čechy totiž vadí právě to, že Romové nupracují. Kdyby Romové pracovali, nemuseli by čekat právě převážně ve vyloučených lokalitách.

Místní by měli zlepšit své chování a to např. umadával kvůli bláznem, udělat nepořádek jak doma tak venku, romské děti by neměly ubližovat českým dětem a nevyhazovat je např. tady v Jihlavě z dětských hřišť. Rozhodně neházet všechny do jednoho pytle, každý je jiný, ale tyto problémy se vyskytují poměrně často. Ale tím nechci říct, že to dělají pouze oni, i české děti jsou občas problémové. Často se v médiích ukazují jen ti špatní Romové, ale o těch vzdělaných, pracovitých a významných nikde ani zmínka. Měli by se Romové snažit více zapadnout, podříditi se podmínkám státu, do kterého přišli a vytvořit si podmínky svoje. Chcejí tu žít, tak ať pro to něco dělají. Vědět se jim vychází vstříc v mnoha věcech.

INTEGRACE ROMŮ DO SPLEČNOSTI

Myslím si, že začlenit romy do společnosti není obtížné. ~~Je to~~ začlenit se dá každá rasa. Já jsem poloviční Romka a vůbec nemám problém se nikam začlenit. Hlavní je umět se chovat, mluvit a řešit problémy a umět se sepatřit do komunikace. Většina Romů má nebo kamradci mají nějaké blízké. Berou mě takovou jako jsem a za to jsem ráda. Samozřejmě, že jsem se potkala s násilím. Většinou to bylo na základní škole, kde jsem byla jako jediná Romka. Nebo taky se mi stalo, že jsem chtěla jít do hospody a pan ~~byl~~ hospodský odmítl říci, že máš nepuštěli, že jsi ~~černá~~ černoš. To si myslím, že je nehe. Všichni by měli mít stejný právo a nemělo by záležet na barvě pleti. Měly by být přáste mezi sebou mětější černoš nebo kůže. Nechápu proč. Proč všechny sféry do jednoho pytle. Srdci Romové by se měli začlenit do té společnosti co existují nebo svou vlastní slabší.

Integrace rodu do společnosti

Ja si myslím že integrace rodu do společnosti je velmi těžká. Killej' rom semá' problé'm s káčením, a někde' romové to směřují' mladým lidem a mají' problé'my se společností. Ať se jedná o co koliv, např. Alidán' Kaništó'm, Kojmán' romských dětí' do škol a do mateřských škol. Ale uznávám že nikdy si jako někde' romové mohou i sami, a to jak pat se předvádí' se společností a nadávají' Čechům, že jsou odlišní. A jak pat určitě' konflikt a navedl' mezi rodomi a romanem. Ja si myslím že by se předtím konfliktům bylo se romové vyskytvali více mezi Čechama, myslím tím, bydlí' aly byli' romové více kde bydlí' jen romové, ale místo by to byl poměry aly se jak romové přizpůsobili. Podle mého názoru by se mohli' řícti' romové kácel' do jednoty bydlí'. O druhé' době' ale mého názoru myslím že je to lepší, mezi romské předtím se setkali' s káčením více, dokonce jsme se škole měli' přednášet s jednou romskou paní' která přišla kálocem, a byla' velmi' smutná, prave' přišla o mí' blízké' káči' mitorala, a lya' velmi' ztápná' se toho, a nepřítel' by to mteom !! Ale o druhé' době' je štěstí' a s káčením se zesilová'.
Ja s káčením romem jako romské problé'm, a doafim že ani mít' řešení. Tyctó'm velmi' dobře' s romskými' i romanými' lidmi. A Čhter' bych do bedoumrti' aly se i mé' děti' reserby' s káčením !!! Nemí' kly' posuoval' podle' bary' felti'.

Integrace ROMŮ do společnosti

Myslím si, že o integraci Romů do společnosti by to nebylo tak těžké kdyby se o Romech více mluvilo v dobrých souvislostech, podobně když se o Romech nikde zmíní, jak je to v taberé souvislosti, že Romové třeba mihoto křivky nebo něco ukhodli. Když to je pro toho plac' noviny. Tohle není určitě dobré mít práce i jiné křadou a dělájí také špatné věci. Přiče se, ale mihode neubakují by dobré věci co Romové dovedou.

Určitě by nebylo špatné upozorňovat nějaký koncert, kde by se hrálo jak Romsky tak český. Obě křivky by se tak nějak promítaly na křivky obě by se také mohlo mluvit i o romské kultuře, historii Romů a jejich umění. Také by to mohlo být abakny Romských křivky a třeba i občut mihky tradičních Romských jídel. Mělem taberé to akce by bylo sblížení Romů a česků, ale také ukázat českům, že Romové nejsou jen špatní jak jak to můžeme často slyšet.

Také bych křivka došlo Romům, třebaže to je máji ~~čím~~ dáit lepší práci aby mohli dohodat, že taky něco umí a tu se práce nebojí.

Chovala bych udělat jak přecmávek na křivkách a střečnických sbláckech, kde by se nějakým sešlovalo křivka o romské historii a kultuře. Uvažovala bych ma by umíme lidi co jsou spiroči nebo křivci a přesto jsou to Romové. Děkujíte, ale je, aby nebyl v ČR tak velký křivky jako je v této době.

E) Fotografie¹⁷⁸

Jihlavská pobočka

Brněnská pobočka (v jedné budově se ZŠ)

¹⁷⁸ všechny fotografie pocházejí z archivu školy

Žáci jihlavské pobočky

Týden romské kultury, Jihlava

Maturitní zkouška

